

Stvaranje polisemije u jeziku

Križić, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:414886>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

VALENTINA KRIŽIĆ

STVARANJE POLISEMIJE U JEZIKU

Diplomski rad

Pula, 2019.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

VALENTINA KRIŽIĆ

STVARANJE POLISEMIJE U JEZIKU

Diplomski rad

JMBAG: 0303043916, redovita studentica

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Semantika

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentorica: doc. dr. sc. Sandra Tamaro

Pula, listopad 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Valentina Križić, kandidatkinja za magistru hrvatskoga jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, listopad 2019. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Valentina Križić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Stvaranje polisemije u jeziku* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, listopad 2019. godine

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ZNAČENJE	2
3. STVARANJE POLISEMIJE U JEZIKU	5
3.1. Polisemija u odnosu s homonimijom	5
3.2. Prototipnost i shematiziranost.....	7
3.3. Podjela polisemnih leksema	10
3.4. Uzroci i izvori semantičkih promjena i nastanka polisemije	16
3.4.1. Glavni mehanizmi proširenja značenja: metafora i metonimija	21
3.4.1.1. Analiza značenja primjera iz hrvatskih mrežnih korpusa.....	25
4. ZAKLJUČAK	65
5. LITERATURA.....	67
6. SAŽETAK	69
7. SUMMARY	70

1. UVOD

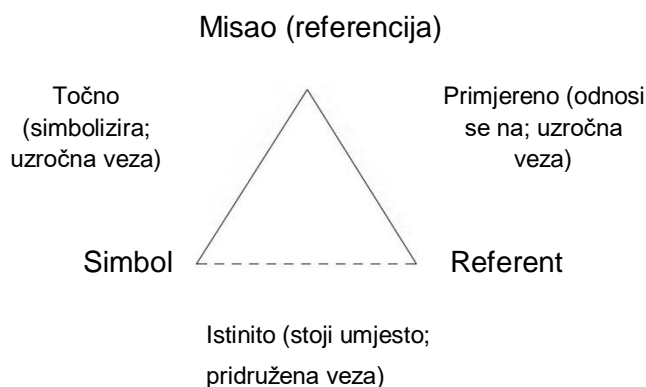
Tema ovoga diplomskoga rada je stvaranje polisemije u jeziku. Na početku ćemo opisati *značenje* kao glavnu semantičku jedinicu s ciljem boljega razumijevanja našega temeljnoga interesa, polisemije. U poglavlju koje predstavlja središnji dio, najprije ćemo definirati što je to polisemija kroz usporedbu s homonimijom, zatim ćemo prikazati sastav polisemnih leksema i njihovu podjelu te ćemo se usredotočiti na istraživanje o tome kako nastaje polisemija i koji su to mehanizmi njezina nastanka. Nakon objašnjavanja mehanizama, analizirat ćemo značenja leksema, pretražujući tri hrvatska mrežna korpusa: *HNK (Hrvatski nacionalni korpus)*, *Hrvatsku jezičnu riznicu* i *hrWac (v2.0.)* kako bismo oprimjerali svako rječničko denotativno i konotativno značenje. Odabrali smo 43 leksema, u prvome redu to su imenice, ali zato što nam je jedan od ciljeva potvrditi da višeznačne nisu samo one, donosimo i nekoliko primjera glagola, pridjeva i čestica, služeći se *Rječnikom hrvatskoga jezika* Vladimira Anića, izdanjem iz 2007. godine koje je objavljeno sedam godina nakon autorove smrti. Neki od leksema koje smo izabrali su već dobro poznati u istraživanjima vezanim za polisemiju (npr. *glava*), ali pretežito smo birali riječi koje nisu toliko obrađivane i o čijoj se polisemičnosti ne govori mnogo. Obrađujući lekseme odredit ćemo nastaju li istaknuta značenja metaforom ili metonimijom, a na kraju donosimo sintezu i zaključak, osvrćući se na najvažnije postavke našega istraživanja.

2. ZNAČENJE

Prije nego što se usredotočimo na polisemiju (višeznačje) važno je iz semantičke perspektive definirati i objasniti *značenje*. Stoljećima filozofi i znanstvenici pokušavaju osmisliti „točnu“ definiciju pa tako dolazimo do velikoga broja različitih objašnjenja i različitih tipova definicija značenja. Prema tome što značenje nije jednostavan i jednoznačan pojam, možemo razlikovati tri temeljne skupine definicija: konceptualne, konceptualno-referencijalne i kontekstualne.

Konceptualne definicije u svoje središte stavljaju koncept; pojam, sliku, ideju, dakle ono što se razumijeva kao mentalno. Najpoznatiji predstavnik takvoga tipa definiranja značenja je Ferdinand De Saussure. U tekstu kojega znanstvenici smatraju prvim tekstom moderne lingvistike, *Tečaju opće lingvistike*, De Saussure progovara o značenju. Naglašava kako *znak* čine *pojam*, s tim da je on posljedica sustava, i *akustična*, tj. *zvučna slika*, a ne *stvar* i *ime*. Prema njemu značenje se ne očituje u izvanzbiljskome već ga treba tražiti unutar jezika, a to zapravo znači da ono ne bi ni postojalo da ga se uz pomoć jezika nije raščlanilo iz misli. Dakle, njegova definicija značenja je izuzetno antireferencijalna (Berutto, 1994: 45–46).

Drugi tip definiranja značenja prikazuju **konceptualno-referencijalne definicije**. Kao glavne nositelje takva shvaćanja značenja smatramo Ogdena i Richardsa s njihovim djelom *The meaning of meaning (Značenje značenja)*. Obradujući definiciju, daju svoju inačicu semantičkoga trokuta koji se, s jedne strane sastoji od *simbola*, a s druge od *referenta*, dok mjesto na vrhu trokuta zauzima *misao* (Berutto, 1994: 47).

Slika 1. Semiotički trokut (Berutto, 1994: 47)

Simbol možemo iščitati kao *označitelj*, kako ga i sam Berutto razumijeva, ali treba biti na oprezu prilikom rastavljanja toga pojma kod njih jer nisu točno odredili na što se odnosi. *Simbol* stoji u uzročnoj i neposrednoj vezi s *mišlju*, a ona je u neposrednoj vezi s *izvanjezičnom zbiljom*, dakle *referentom*. Spajanjem *misli* i *simbola* nastaje *znak* koji se zatim ostvaruje u *izvanjezičnoj zbilji*. Prema tome, ovim semiotičkim trokutom se želi prikazati povezanost i odnosi između *misli*, *riječi* (*simbol*) i *stvari* (*referent*). Kada govorimo o konceptualno-referencijalnim definicijama, treba se osvrnuti i na Ullmannovo određenje znaka. On preuzima trokut dvaju autora, ali ga prilagođava, izmjenjujući nazive. *Misao* tako postaje *smisao*, *simbol*: *ime*, a *referent*: *stvar* (Berutto, 1994: 47–49). *Ime* je fonetski oblik riječi, a *smisao* informacija koju *ime* prenosi slušatelju. Ullmann govori da originalni semiotički trokut zapravo nudi i premalo i previše za lingvističko proučavanje. Objašnjava kako *referent* sasvim jasno ne pripada lingvističkoj domeni zato što stvar koja pripada izvanjezičnoj zbilji može ostati neizmijenjena, ali se zato značenje njezina imena može promijeniti ako dolazi do promjene u našem shvaćanju, osjećajima koje vežemo uz konkretnu stvar ili pak znanju koje imamo o njoj. Za dokazivanje te svoje tvrdnje daje primjer atoma koji je jednak kao i prije, on se nije promijenio, ali ga mi danas bolje shvaćamo i znamo više o njemu. Ističe i da je jedan od većih nedostataka Ogden-Richardsova trokuta to što se zanemaruje govornik, odnosno prikazuje se samo kako riječ utječe na slušatelja (Ullmann, 1972: 56–57).

Treći tip definicija su **kontekstualne**, koje se oslanjaju na kontekst, a zanemaruju mentalni aspekt, za razliku od prvih dvaju tipova. Antropolog je Bronisław Malinowski jedan od znanstvenika koji promatra značenje kontekstualistički, a do toga je došao istražujući, na terenu, primitivne zajednice. Naglašava da je rečenica razumljiva tek onda kada je promatrana unutar konteksta situacije. On može biti jezični, dakle situacija izgovora, ili kulturalni kontekst koji pretpostavlja opće uvjete potrebne za realizaciju nekoga jezika. Stoga značenje proizlazi iz konkretnih situacija u kojima se neka riječ ili pojam, rečenica (itd.) realizira, tj. značenje ovisi o kontekstualnoj realizaciji. Prema Malinowskome značenje izvan takve realizacije ne postoji jer svaka poruka i ima zadatak iskazati nešto društveno usmjereno. Pored Malinowskoga, usredotočit ćemo se još i na Bloomfieldovo kontekstualno shvaćanje značenja. Leonard Bloomfield, američki strukturalist čije je učenje vladalo prvom polovicom 20. st., kaže da situacija u kojoj govornik izgovara određeni jezični oblik i

odgovor što ga izaziva kod slušatelja predstavlja značenje, tj. takva situacija ga određuje. Glavni je nedostatak Bloomfieldove teorije značenja to što se temelji na biheviorističkom razumijevanju jezika, ali zato je pozitivno što proučavanje značenja postavlja kao samo lingvistički zadatak (Berutto, 1994: 51–58).

Kompleksnost pojma značenja je sasvim jasna i Johnu Lyonsu pa on umjesto traženja odgovora na pitanje: *Što je to značenje?*, pažnju usredotočuje na odgovaranje na pitanje: *Što je to značenje značenja?*, ističući da takva promjena perspektive ima više prednosti. Dakle, ako se upitamo što je to značenje, dolazimo do dva problema, jedan bi bio taj da je sve na što se značenje odnosi slično ili čak isto, da je homogeno. S druge strane, da ono na što mislimo kad kažemo značenje ima neko samostalno postojanje, svoju realnost. Ta dva viđenja su zapravo prilično problematična iako Lyons ističe da ne govori da su lažna, ali postavljanjem ovoga drugoga pitanja nije nužno suočiti se s tima dvama problematikama. Tako se ne govori o stvarima (*značenje*) nego riječima (*značenje značenja*), a to je pozitivno jer dovodi do zaključka da značenje nema jednak raspon uporabe među jezicima, npr. engleska riječ *meaning* se u nekim kontekstima u francuskome jeziku može prevesti uporabom riječi *signification* ili *sense*, a negdje ne. Riječ je o tome da *značenje* ovisi o kontekstu i ovisi o jezicima, sve riječi nemaju jednako značenje u svim jezicima, niti se uvijek mogu prevesti jednakim riječima. Lyons ističe da se promjenom toga pitanja u engleskome jeziku utječe na stvaranje teorije semantike (Lyons, 1981: 136–138).

Kako se semantika bavi proučavanjem značenja jasno da je teško naći jednu univerzalnu definiciju što je to jer kako smo vidjeli i kod Lyonsa, ne postoji jedno *značenje značenja* pa semantika dolazi u doticaj s, i bavi se, različitim tipovima značenja. Za početak važno je spomenuti jednu dihotomiju, a to je logičko i emotivno značenje. Oba tipa proizlaze iz komunikacijske i ekspresivne funkcije jezika. Komunikacijskom se prenose misli i informacije te stoga nastaje logičko značenje, a ekspresivnom - emocije i zbog toga se stvara emotivno značenje. Početnom točkom u pristupu istraživanja značenja može se navesti Leechov model sedam tipova značenja koji je zanimljiv zato što dopušta kombinacije tih značenja kako bi nastala nova. Model sadrži: konceptualno, konotativno, stilističko, afektivno, reflektirano, kolokativno i tematsko značenje. Spajanjem pet tipova, započevši s drugim, konotativnim, pa sve do kolokativnoga, nastaje asocijativno značenje te je tako moguće pronaći još više tipova značenja od izvornih sedam. Možda su najvažniji

tipovi značenja s kojima se susrećemo: denotativno (lingv.), osnovno ili glavno i konotativno (lingv.), kontekstualno ili sporedno. Glavno značenje je ono koje je poznato svim govornicima nekoga jezika, a sporedno je poznato samo nekima, npr. govornicima nekoga dijalekta (Berutto, 1994: 62–64). Polisemija je najbolji primjer glavnoga i sporednoga značenja, ali ne toliko po principu da je jedno standardno, a drugo obilježeno. U pitanju je to da jedno značenje igra ulogu izvornoga značenja te riječi. Dakle to značenje je osnovno značenje te riječi, a druga, sporedna, proizlaze iz njega i nemaju toliki opseg, npr. *list*. Jedno od njegovih sporednih značenja je „vrsta ribe“, ali iako je to značenje veoma rašireno, ono nije jednakoga intenziteta kao npr. *list*. „dio biljke/drвета“.

3. STVARANJE POLISEMIJE U JEZIKU

3.1. Polisemija u odnosu s homonimijom

Kada govorimo o polisemiji (višeznačju) nužno govorimo i o leksičkom značenju jer je dio njega. Unutar leksičkoga značenja polisemija dijeli mjesto s naizgled sličnom značenjskom jedinicom, homonimijom pa ćemo za početak proučiti što ih to čini različitima, a što sličnima, kako bi što bolje mogli definirati polisemiju. Homonimijske riječi su riječi jednakoga izraza, ali različitoga značenja. One mogu biti homografi što znači da se jednako pišu (*pàs* i *pâs*) ili homofoni što znači da im je jednak izgovor (*Jagoda* i *jagoda*). Već prilikom isticanja ove definicije možemo vidjeti gdje bi mogli nastati problemi kada se uvede i polisemija. Na početku se smatralo da su leksemi u homonimijskome odnosu samo različiti leksemi istoga oblika. Ipak, poznato je da mnogi leksemi mogu imati više nego jedan oblik i neke oblike mogu međusobno dijeliti te dolazi do promjene u shvaćanju kako bi se mogla obuhvatiti i djelomična homonimija, a ne samo potpuna i tu zapravo dolazi do preklapanja s polisemijom (Lyons, 1981: 146). Polisemija je jezična pojava koja pridonosi jezičnoj ekonomiji i ne stvara smetnje u komunikaciji, ali predstavlja problem prilikom prevođenja jer zavisi od konteksta (broj konteksta je beskonačan), starosti riječi i njihove upotrebne frekvencije. Dakle što je više konteksta veća je i mogućnost proširenja značenja, a jednako vrijedi i za upotrebne frekvencije riječi. (Tafra, 1986: 386–387)

Ona se u načelu sastoji od jednoga leksema s više značenja, za razliku od homonimije koja se temelji na odnosu dvaju ili više leksema. Prema tome, polisemiju se najbolje može razlikovati od homonimije ako se prouči u kakvom su značenjskom odnosu leksemi (Lyons, 1981: 146). Značenja jednoga polisemnoga leksema su slična ili bliska jer su nastala po uzoru na „originalno značenje“ upravo po navedenim principima. S druge strane, ako npr. promotrimo značenje leksema *kosa*₁: „oruđe“ i *kosa*₂: „skup vlasi na glavi“, možemo zaključiti da su u pitanju značenja koja nisu međusobno povezana, dva različita leksema, pa ne možemo govoriti o polisemnome odnosu, već homonimijskome. Može se doći u nedoumice, ali za određenje o kojem je leksičkom odnosu riječ, samo je potrebno promotriti značenja te ako je u pitanju polisemija, vidjet ćemo da su značenja povezana u smislu prenošenja značenja po principu bliskosti ili sličnosti (Lyons, 1981: 146). Dakle, da bi bilo riječi o polisemiji mora biti ispunjen kriterij povezanosti značenja, ali ponekad ono može biti problematično ako se promatra u povijesnome okviru. Lyons tako npr. navodi riječ *pupil*₁ u značenju „učenik“ („schoolchild“), ali i *pupil*₂ „oko“ („part of the eyeball“). (Lyons, 1981: 147). Zanimljivo je da se baš na tima dvjema riječima možemo vidjeti nedostatak etimološkoga pristupa. Njihova značenja iz aspekta sinkronije nije moguće povezati, ona su se kroz vrijeme udaljila pa ako se promatraju u točno određenom trenutku neće se uočiti povezanost, što dovodi do toga da su govornici određenoga jezika (nadovezujući se na prijašnji primjer *pupil*, dakle u tome slučaju engleskoga) većinom nesvjesni etimologije riječi (Lyons, 1977: 551). Konkretniji primjer nastanka homonima raspadanjem polisemije¹ u hrvatskome jeziku možemo prikazati na primjeru riječi *jezik*. *Jezik*₁ predstavlja „organ“, a *jezik*₂ je „sustav za komunikaciju“ (Dobričević, 2000: 138). Depolisemizacija ili raspad polisemije ne mora uvijek uzrokovati nastanak homonima. Raspadom veliku ulogu u stvaranju različitih značenja može imati naglasak, npr. od glagolske imenice nastaju dva leksema: *imenovānje* predstavlja radnju, a *imenovánje* je rezultat radnje (Tafra, 2017: 572).

S druge strane kriterij povezanosti značenja u homonimiji također je znatno obrađivan u literaturi i različito mu se pristupa. Kod polisemije je sasvim jasno da značenja moraju biti povezana, no kod homonimije nije toliko jednostavno. Tako npr. Danko Šipka ne vidi povezanost značenja među leksemima u homonimijskome

¹ Dijakronijski promatrano homonimi mogu nastati raspadom polisemije ili fonetskom slučajnošću (Tafra, 1986: 388).

odnosu, dok npr. Samardžija nije takvoga uvjerenja: „s obzirom na primjere kao što su **zlo**₁ *im* i **zlo**₂ *pril*, koje navodi kao homonimé, a kojima su značenja vrlo bliska, čini se ipak da je definirajući homonimiju uključio u tu pojavu i odnose leksema bliskoga značenja, dakle i one kojima se značenja razlikuju samo u jednoj značenjskoj jedinici, čijim je sememima samo jedan sem različit a svi su ostali zajednički“ (Dobričević, 2000: 137). I to je jedan od dokaza kako su homonimija i polisemija bliske pojave.

Za međujezično razlikovanje polisemije i homonimije uveden je tzv. kontrastivno-tipološki pristup, no prema Brdaru njime se zapravo više ističu veze koje polisemija ima sa sustavom komplementacije (jedan od morfosintaktičkih pojava), nego što ostvaruje svoju prvotnu zadaću (Brdar, 1995: 69). Kontrastivno-tipološkim sustavom se ističe i da problematika polisemije nije samo u odnosu prema homonimiji: „s jedne ju je strane teško razgraničiti od homonimije, s druge se pak strane čini da granica prema monosemiji ili leksičkom jednoznačju nije oštra i diskretna“ zato što nije samo leksička pojava već ima važnost i na morfosintaktičkoj razini (Brdar, 1995: 69–70). Proširenju kontrastivno-tipološkoga pristupa pridonijeli su J. Haiman i W. Croft ističući vlastiti način razlikovanja polisemije od homonimije „Ako u mnoštvu različitih, srodnih i nesrodnih, jezika sustavno uočavamo da ekvivalentne leksičke oblike karakterizira poklapanje istog ili približno istog skupa značenjskih varijanti, ne može se raditi o pukom slučaju: takva sustavna međujezična *homonimija* zapravo je polisemija“ (Brdar, 1995: 71). No, na kraju, problematiku razgraničenja polisemije, homonimije i monosemije može se donekle riješiti uvođenjem prototipnoga pristupa (Brdar, 1995: 73).

Dakle, već smo na početku bavljenja polisemijom vidjeli da ona nije nimalo jednostavna i da je veoma važno jezično pitanje. „Polisemija je svakako jedan od najtežih leksikografskih izazova ponajprije zbog njezina razgraničavanja od homonimije, a potom zbog opisa složenosti značenjske strukture same višeznačnice jer nije uvijek lako odrediti što je novo značenje, a što samo razlika u upotrebi istoga značenja“ (Tafra, 2017: 565).

3.2. Prototipnost i shematiziranost

U srži polisemnih leksema nalazi se **prototip** ili **prototipno značenje**. Zanimljivo je da su određeni znanstvenici nekada naziv prototip smatrali problematičnim. Njega u pitanje dovodi Paul Douglas Deane u svojoj disertaciji iz

1987. On tako izbjegava njegovo korištenje jer je smatrao da su se njime etiketirale različite pojave, a i da se prototipnom teorijom često negira pretpostavka da je jezična ili bilo koja druga ljudska kompetencija u osnovi diskretna (Douglas Deane, 1987: 347). No kako su prototip i prototipna teorija neizostavni elementi u proučavanju značenja iz semantičke perspektive, detaljnije ćemo se njima pozabaviti. Oko prototipna značenja okupljaju se sva druga, po principu sličnosti ili bliskosti, ali sva takva „sekundarna“ značenja nisu jednako važna niti su jednako bliska svome prototipu. Ta značenja zajedno tvore vezu enciklopedijskih (izvanjezičnih) podataka, ali postaju dijelom jezika tijekom uporabe. Ako za primjer uzmimo leksem *banana* (Langackerov primjer) i razmislimo o glavnim obilježjima banane, npr. boja, okus, oblik, itd., vidimo da su ti podatci dio našega viđenja banane te su i elementi prema kojima shvaćamo njezino značenje. Za kognitivnu lingvistiku je takva opreka, između izvanjezičnoga (boja, okus, miris) i jezičnoga (značenje) umjetna jer ona nadopunjuju jedno drugo i međusobno se oblikuju (Raffaelli, 2009: 57). Prototipno značenje leksema se može odrediti na tri načina. Prvo je intuicija govornika. Ispitujući govornike nekoga jezika u kojem želimo doznati prototipno značenje nekoga leksema, tražimo njihove asocijacije. Govornicima najbliskije značenje, prvo koje navedu, bi se moglo smatrati prototipnim. S tim možemo i pretpostaviti da prototipno značenje nekoga leksema nije jedno i nije uvijek isto, već ovisi o govornicima. Čestotnost je drugi princip određenja prototipnoga značenja. Ako se određeno značenje učestalo koristi, ono postaje prototipnim. I treće, značenjsko ishodište. Prototipno značenje je ono pomoću kojega se mogu objasniti druga značenja nekoga leksema (Raffaelli, 2009: 65). Ovo možemo povezati s istraživanjem Marine Rakove koja dovodi u pitanje tvrdnju da je samo jedno značenje nekoga leksema osnovno i doslovno, a da su sva druga metaforička te time još više potkrepljuje shvaćanje polisemije kao kompleksne jedinice proširenja značenja. Navodi tri načina određenja osnovnoga značenja leksema gdje se najviše usredotočuje na treće, a suprotstavlja se prvim dvama. Prvo je vezano uz I. A. Richardsa i njegovu tvrdnju da su osnovna (primarna) značenja opisi fizičkih događanja koji su kroz povijest pomoću metafore dobili nova značenja. No kognitivna lingvistika uvodi novo, drugo shvaćanje. Prema tome, primarna, temeljna ili doslovna značenja se pojavljuju prva u povijesti, a sva druga nakon toga, koja se nadovezuju na to značenje, su metaforička. No to zapravo nije tako jer riječi mijenjaju značenje s vremenom, u smislu da današnja temeljna značenja nisu prije bila temeljna i obrnuto. Treća točka odredbe primarnoga značenja

je normativna. Doslovno značenje se određuje arbitrarno. Što to znači? Da ljudi određuju značenje, mi jezikom stvaramo značenjske norme, (npr. učestalom upotrebom) jedno značenje upotrebljavamo kao glavno pa prema tome ostala dolaze kao ona sporedna (Rakova, 2003: 11–14). Za primjer možemo uzeti leksem *pametna*. *Pametna* upotrebljavamo u kontekstu bića, ali se može upotrijebiti i uz predmete. Kao npr. *pametna ploča*. Tu je to značenje sekundarno jer je upotreba uz bića zapravo normativno određena. Rakova polisemiju dovodi u direktnu vezu s neuropsihologijom i to prikazuje na primjeru leksema *hot* (*vruć*). Naime, ona se pita zašto se taj leksem nalazi u svezi s *ljutom papričicom* (*chilli pepper – hot pepper*). Treba ovdje razjasniti da u hrvatskom jeziku mi koristimo spoj *ljuta papričica*, za razliku od engleskoga gdje je *hot pepper* zapravo u značenju „vruće papričice“, dakle mi u takvoj svezi „vrućinu“ zamjenjujemo „ljutinom“. Takva papričica u ustima ostavlja „vrućinu“ no zašto je tome tako, zašto se papričice opisuju leksemom *hot* koji dolazi npr. i kao *hot day* i *hot stove*, to se pita Rakova. Zanimljivo je da se kod nas sve te riječi razlikuju, rekli smo da bi *hot pepper* preveli kao *ljuta papričica*, ali zato bi *hot day* bio *vrući dan*, kao što bi i *hot stove* bio *vrući štednjak*. Vidimo i potvrđujemo da je značenje određeno jezicima u kojima se ostvaruje, te tako uporaba riječi za opisivanje nekoga značenja nije jednaka u svim jezicima. Rakova ističe da je leksem *hot* poliseman, a riječ je o dvama već spomenutim značenjima: „of noticeably high temperature“ („znatna visoka temperatura“) i „spicy“ („ljuto“). Dakle, leksemom *hot* su obuhvaćena ta dva značenja, dok se kod nas dogodilo razdvajanje, ali se jednako tako vidi povezanost. Povezanost tih dvaju značenja u engleskome jeziku nije arbitrarno (prema istraživanju Davida Juliusa i kolega) te postoji psihološki razlog, mehanizam, zašto se govori o *hot peppers* (*vrućim papričicama*, prevodimo tako kako bismo obuhvatili značenje iz engleskoga). Isticanje važnosti psihološkoga mehanizma je bitno zato što bez njega ne bi niti bilo značenja, kako je um organ kojim registriamo pojavnosti. Prema pretpostavci da je samo jedno značenje leksema njegovo doslovno značenje, unutar leksema *hot* to mjesto pripada značenju „visoka temperatura“, a značenje „spicy“ („ljuto“) je sekundarno. No Rakova navodi kako to značenje nije nastalo metaforom, već je jednostavno rezultat prirodne posljedice naše psihološke organizacije jer je percepcija termičke i okusne „vrućine“ posredovana istim psihološkim mehanizmima (Rakova, 2003: 34–43). Dakle, značenja su perceptivno povezana. Ovim istraživanjem Rakova pokazuje da se

polisemija može promatrati iz više kuteva i da je njezino definiranje i razumijevanje povezano s drugim disciplinama, kao npr. psihologijom.

Vrativši se na kategorizaciju, potrebno je reći da se polisemne ili višeznačne jezične strukture pored kategoriziranja prema prototipnosti mogu kategorizirati i na druge načine. Jedan od njih je **sistem shematiziranosti** koji je usko povezan s prototipnim načinom, ali se opet od njega razlikuje. Prototipnost se temelji na rodbinskoj sličnosti, a shema sve članove vidi kao jednako kompatibilne, bez razlike u razini pripadnosti. Jedan koncept je shematičan za ostala unutar te kategorije, a smatra ih se njegovim oprimjerenjima, dakle oprimjerenja ne igraju manju važnost već samo predstavljaju drugi vid nekoga koncepta. Shematsko kategoriziranje izvire iz mehanizma koji se naziva razrada, a ona kao i oprimjerenje predstavlja glavni mehanizam oblikovanja novih koncepata ili značenja. Razradom se ističe jedno obilježje sheme kako bi se mogao razumjeti čitav koncept (Raffaelli, 2009: 68). Mehanizam razrade koji se veže uz shematsko kategoriziranje i mehanizam proširenja koji je svojstvo prototipnosti, isprepleteni su i povezani u određenim segmentima pa se stoga ističe i spreaga dvaju glavnih sistema kategorizacije. „Značenja su najvjerojatnije rezultatom sprege mehanizama razrade i proširenja koje nije jednostavno razlučiti, a koji zajednički uvjetuju stvaranje višeznačnih leksičkih struktura. Naime, i mehanizam razrade i mehanizam proširenja inherentni su čovjekovim kognitivnim sposobnostima i predstavljaju složene mehanizme konceptualizacije koji se odražavaju u govornikovom jezičnom znanju“ (Raffaelli, 2007: 141).

3.3. Podjela polisemnih leksema

Jedna od mogućih podjela se temelji na sprezi sinkronije i dijakronije, kroz načela stabilnosti i dinamike. Dijelimo ih na stabilne polisemne lekseme, stabilno-dinamičke i dinamičke. **Stabilni** su oni koji u sinkronijskom trenutku odražavaju dijakronijsku stabilnost (Raffaelli, 2009: 88). Dijelev se na dvije potkategorije: polisemni leksemi bliski monosemnim leksemima i polisemni leksemi s uglavnom uredno ustrojenim značenjskim nijansama (Raffaelli, 2009: 91). **Polisemni leksemi bliski monosemnim leksemima** se nazivaju tako zato što značenja nisu metaforički ili metonimijski nastala, već su nijanse određenog jednoga značenja pa su bliski jednoznačju. Tipično značenje se definira na temelju čestotnosti ili intuicije govornika.

Taj tip nijansiranoga značenja je manje istaknut od tipičnoga pa je takve lekseme teško definirati pomoću ishodišta značenja. *Aimer*, francuski glagol koji znači „voljeti“, predstavlja dobar primjer. Primarno objašnjenje je: „vrsta pozitivnoga osjećaja prema kome ili čemu“, a iz njega dolaze tri nijansirana značenja. Može označavati „osjećanje i, ili, iskazivanje privrženosti, nježnosti ili simpatije prema nekome“, zatim druga dva značenja koje su nijanse prvoga, „osjećanje ljubavi“ i „imati sklonosti prema nečemu“. Prema ishodištu značenja niti jednu se inačicu ne može odrediti kao tipično značenje te se ne može utvrditi niti dijakronijska utemeljenost, ali unatoč tome, polisemni leksemi bliski monosemnima odražavaju dijakronijsku stabilnost. To je tako zato što nisu nastali proširenjem, metaforički ili metonimijski, već su nastali razradom, tj. izdvajanjem određenoga elementa sheme. Semantička struktura glagola *aimer* je slična i strukturi hrvatskoga glagola *voljeti*. Ni hrvatskoj inačici se ne može odrediti značenje koristeći se mjerilom ishodišta značenja, ali se pomoću mjerila čestotnosti može odrediti da je nijansirano značenje: „imati sklonosti prema čemu“, najučestaliji ostvaraj glagola *voljeti*, od triju nijansiranih značenja jednakih onima u francuskome. Iako francuski i hrvatski glagol imaju snažno izražene sličnosti, postoji i velika razlika među njima i to u nastanku i njihovom razvoju. Hrvatski se glagol *voljeti* povezuje s praslavenskim *volěti* i staroslavenskim *voliti* u značenju „htjeti“, „željeti“ ili „davati prednost“, a glagol *aimer* se povezuje s latinskim *amare* te oba dijele značenje; „voljeti“. To dovodi do zaključka da hrvatski i francuski glagol zapravo nemaju jednako etimološko značenje. Francuski jezik čuva to prvobitno značenje, ali u hrvatskome se značenja „željeti“ i „htjeti“ danas ne prepoznaju. Promatrajući glagole *aimer* i *voljeti* u sinkronijskom trenutku vidimo da francuska inačica prikazuje potpunu, odnosno apsolutnu dijakronijsku stabilnost, a hrvatska samo djelomičnu, tj. relativnu dijakronijsku stabilnost (Raffaelli, 2009: 91–94). Dakle, tri su činjenice po kojima se ta dva glagola mogu odrediti kao polisemni leksemi bliski monosemnim leksemima: „(1) tipično značenje koje je kognitivno istaknuto ne možemo odrediti na temelju kriterija ishodišta značenja, već na temelju kriterija čestotnosti ili intuicije govornika, jer su sve značenjske nijanse varijacije jedna druge, a ne rezultati mehanizma metaforičkoga ili metonimijskoga proširenja, (2) značenjske nijanse stoga možemo odrediti ponajprije kao *oprimjerenja*, tj. rezultate razrade kognitivno istaknute sheme, te da (3) taj tip polisemnih leksema u sinkronijskom trenutku odražava *dijakronijsku stabilnost* jer im je shema kognitivno istaknuta, a semantička im se struktura ne sastoji od metaforički i metonimijski motiviranih

značenja koja bi uputila na procese što su je zahvatili kroz vrijeme (Raffaelli, 2009: 95).“ Modificirajući ove tri činjenice prilikom istraživanja polisemnih leksema možemo zaključiti, ne samo za ova dva glagola, već i za druge, ako dolazimo u nedoumicu prilikom klasifikacije, da pripadaju polisemnim leksemima koji su bliski monosemnim.

Druga potkategorija stabilnih polisemnih leksema su **stabilno ustrojeni polisemni leksemi**. Takvi leksemi obuhvaćaju konkretne pojavnosti zbilje, one koje su čovjeku doživljajno bliske. Za razliku od polisemnih leksemima koji su bliski monosemnima, stabilno ustrojenim polisemnim leksemima se tipično značenje može odrediti na temelju mjerila ishodišta značenja te posjeduju i metaforički ili metonimijski tip značenja, a istaknuta im je i shema. Toj kategoriji pretežito pripadaju imenice zbog svoga shematičnijega ustrojstva te im je shema tako naglašenija nego u drugim vrsta riječi, kao npr. glagola i pridjeva. I. Raffaelli objašnjava ovaj tip polisemnih leksema koristeći se primjerom *korijen*. Njegovo tipično značenje je „dio biljke pomoću kojega se ona hrani i iz kojega raste“, a ono je ujedno i konkretan tip značenja te iz njega proizlaze sva druga značenja. Korijen se nerijetko pojavljuje u značenju „ishodišta“ ili „početka“, a takva značenja su nastala metaforom jer *korijen* za biljku predstavlja početnu točku iz koje se ona razvija. O prenesenome značenju je i riječ u onim značenjima koje ne izlaze iz prikazane sheme leksema korijen, dakle iz: „osnove iz koje nešto nastaje“, iz inačice: „temelj“ ili „osnova“, u svezama korijen riječi, broja i sl. Također, *korijen zuba/kose*, koji ima nastanak iz značenja „osnova/temelj“, ali i iz značenja „rast/razvoj“ (Raffaelli, 2009: 106-110). Može se zaključiti da se druga kategorija polisemnih stabilnih leksema temelji na pet obilježja. Prvo, tipično značenje i naglašena shema. Drugo, metaforički i metonimijski nastala značenja. Treće, povezanost s konkretnim pojavnostima koje su ljudima iskustveno bliske. Četvrto, pretežito je riječ o imenicama i peto, oni glagoli koji pripadaju tipičnim značenjem određuju predodžbene sposobnosti pomoću kojih se u cjelini razumiju apstraktne aktivnosti (Raffaelli, 2009: 114).

Značenje druge kategorije polisemnih leksema, **stabilno-dinamičkih polisemni leksema** može se odrediti na temelju ishodišta značenja, a na temelju enciklopedijskih podataka u kojima se ostvaruje tipično značenje tumači se povezanost s drugim nijansiranim značenjima istoga leksema. I za tu skupinu višeznačnih leksema karakteristična je naglašenost stupnjevite sheme, ali ne u tolikoj količini kao kod drugih stabilnih višeznačnih leksema zbog toga što su oni leksemi

koji opisuju osnovne koncepte, iskustveno bliske ljudima, kao npr. konkretna obilježja predmeta, prostorne odnose i sl. Glavna razlike između stabilnih i stabilno-dinamičkih polisemnih leksema je u dinamičkom elementu. To znači da stabilno-dinamički leksemi nisu toliko statični kao stabilni, odnosno da su manje predvidljivi i shematizirani zbog čega je teže prepoznati vezanost pojedinih značenjskih nijansi jednoga leksema, a nekada je to gotovo nemoguće. Prema tome i shema nije stabilna, ona se rastavlja na manje shematične skupine pa je teže pronaći povezanost, a nastaju zbog udaljavanja značenja jednoga leksema. Karakteristične vrste riječi u kojima se pronalaze stabilno-dinamički leksemi su pridjevi, priloz i glagoli. Pridjev *oštar* odraz je stabilnosti i dinamike višeznačja. Značenje mu polazi od konkretnih kojima se opisuje oštrina predmeta, koje je ujedno i tipično, npr. *oštar mač* te se širi na apstraktnija gdje je veza između tih nijansiranih značenja prilično šarolika: *oštar pogled/jezik/um*, *oštar glas*, *oštra slika*... Njegovo tipično značenje „oštrine“, koja se tumači kao „opasna“, ali i „precizna“, je temelj apstraktnih, prenesenih (prvobitno metonimičnih) značenja. To se očitava u navedenim primjerima koji jesu metaforička značenja, ali su prema ishodištu metonimijska. „Preciznost“ ili „jasnoća“ su izuzetno stabilni elementi leksema *oštar*, zbog toga se tumače kao shema te su i u navedenim primjerima zamjenjivi s *oštar*. Upravo zbog „jasnoće“ i „preciznosti“ leksem *oštar* posjeduje više (apstraktnijih) značenjskih nijansi. Heterogenost i složenost leksema *oštar*, odnosno njegova dinamičnost se još više vidi kada se uvede i značenje „opasan“. U spoju *oštar pas*, nije moguće provesti zamjenu s *precizan* ili *jasan* već *oštrinu* razumijevamo kao „opasnost“, dakle *oštar pas* je „opasan pas“. Prema tome nijansiranja značenja stabilno-dinamičnih polisemnih leksema možemo tumačiti podvojeno, dakle kao značenja jednoga leksema više ističu shemu iako su motivirana metaforički (*oštar um*) i značenja kojima se govori o konceptu predstavljenom tipičnim značenjem (*oštar pas*). No zanimljivo je i da se ta podvojenost u nekim primjerima može naći zajedno, kao npr. u *oštar odgovor*. Riječ je o „preciznom“ i „jasnom“ odgovoru, ali ujedno se može odnositi i na „grub“ ili „odrešit“ odgovor, a „odrešitost“ i „grubost“ se mogu povezati s nijansama koje se ostvaruju u primjeru *oštar pas* (Raffaelli, 2009:114–118).

Nijansiranost značenja leksema *oštar* je široka i složena što smo mogli uvidjeti na samo ovih nekoliko primjera, a postoje i još veća značenjska udaljenja, kao npr. *oštar miris*, može se povezati s „prodoran“ koje je utemeljen u konceptu „nelagode“.

Značenjske nijanse leksema *oštar* mogu biti povezane, isprepletene ili čak neprepoznatljive (Raffaelli, 2009: 118–120). Pet je obilježja stabilno-dinamičkih polisemnih leksema. Prvo, tipično značenje može se odrediti prema mjerilu ishodišta značenja. Drugo, shema nije uvijek prepoznatljiva u svim značenjskim nijansama jer se rastavlja na podsheme. Treće, gubljenje motivacijskih veza među značenjskim nijansama nastaje zbog slabije shematičnosti koja je uzrokovana sintagmatskom uvjetovanošću. Četvrto, heterogenost dinamičkoga dijela leksema (Raffaelli, 2009: 130) i peto: „bliskost sa subduciranim polisemnim leksemima“ (Raffaelli, 2009: 130).

Treća i posljednja kategorija polisemnih leksema su **dinamički polisemni leksemi**. Oni ne posjeduju sličnosti sa stabilnim polisemnim leksemima, ali dijele sličnost sa stabilno-dinamičkim leksemima. Od svih triju kategorija, dinamički polisemni leksemi su najkompleksniji zato što tipično značenje leksema nije ishodište za ostala. Dvije su potkategorije: polisemni leksemi bliski homonimima i polisemni leksemi kojima je tipično značenje motivirano metaforički ili metonimijski. Zajedničko im je to što se u njihovim semantičkim strukturama, u sinkronijskom trenutku, mogu prepoznati procesi koji su im se dogodili tijekom dijakronijskoga razvitka. **Polisemni leksemi bliski homonimima** sadržavaju one lekseme oko kojih je bilo nedoumica kako ih tumačiti, kao jednu polisemnu cjelinu ili kao više homonima. Znanstvenici koji su se bavili takvim „podvojenim“ leksemima su, kako bih potvrdili svoja stajališta, tj. kako bi izrazili priklonjenost jednom od dvaju načina tumačenja, su se služili prvobitno dvama kriterijima. Etimološkim kriterijem se određuje da je riječ o polisemnome leksemu ako se značenja mogu povezati s jednim etimonom, a ako se povezuju s dvama ili više etimona, riječ je o homonimima. Drugi kriterij je kriterij povezanosti i nepovezanosti značenja. Dakle, ako je riječ o višeznačnome leksemu, motivacijska veza i povezanost značenja je lako vidljiva. Problematiku odnosa polisemije i homonimije različiti lingvistički pravci različito tumače te se neki i priklanjaju jednom ili drugom leksičkom procesu. Strukturalisti su usmjereniji na homonimizaciju jer im ona i više odgovara prilikom izdvajanja struktura, dakle, jedan označitelj ima jedno označeno. Suprotno njima, kognitivni lingvističari su usmjereni na polisemizaciju zbog toga što smatraju da govornici povezuju riječi (i značenja) ako vide veze među njima, a i višeznačni leksemi su zapravo rezultati ekonomičnosti i učinkovitosti. No postoje brojni leksemi čija značenja nisu povezana, kojima je nemoguće utvrditi tipično značenje te je i među njima motivacijska sveza teško

ostvariva. Takvi leksemi većinom imaju dva istaknuta značenja, pretežito konkretna i stoga je kriterij ishodišta značenja potpuno neprimjenjiv. Ako su motivacijske sveze izgubljene ili neprepoznatljive takve se lekseme zapravo može smatrati homonimima, a tu i dolazi do problema s razlikovanjem polisemije i homonimije jer su takvi leksemi možda bili polisemni, veze su prije možda bile prepoznatljive, ali ako je sveza značenja stvarno neprepoznatljiva i proučavatelju, a ne običnome govorniku, može se govoriti o homonimiji. Suprotno tome, ako se motivacijska sveza počinje oblikovati među homonimima, oni počinju prelaziti u polisemne lekseme. Kada govorimo o polisemnim leksemima bliskim homonimima često ih se može promatrati kao polisemne ili kao homonimne, ovisno o našem pristupu. Oni su dinamični zbog toga što su nepredvidljivi, odnosno motivacijsku svezu je teško vidjeti ili ju se uopće ne vidi, a prema tome postoji poprilična mogućnost da im se značenja potpuno razdvoje i udalje. Kako je motivacijska sveza nevidljiva onda značenja takvih leksema nisu u većoj mjeri nastala postupkom proširenja, metonimijom i metaforom, već je za njih više zaslužan mehanizam razrade. Zato što polisemni leksemi bliski homonimima imaju određenu shemu, iako je ona slabo istaknuta (što je i jedno od njihovih glavnih obilježja), o njima se može govoriti kao o polisemnima (Raffaelli, 2009: 130–138).

Drugi podtip dinamičkih leksema je, suprotno prijašnjim, temeljen na mehanizmu proširenja. To su **polisemni leksemi s metaforičkim ili metonimijski motiviranim tipičnim značenjem**. Tipično značenje, kako smo utvrdili, se najbolje određuje kriterijem ishodišta značenja, a pretpostavlja da se pomaci u značenju događaju od konkretnoga značenja prema apstraktnome ili apstraktnima, a nikad obrnuto, tumačeći to tako, dolazi se do zaključka da su konkretna značenja dijakronijski utemeljenija nego apstraktna. Zanimljivo je da u, npr. glagolu *tištati* njegovo metaforičko značenje je i tipično. Zašto je to tako? Govornici glagol *tištati* češće upotrebljavaju u metaforičkom značenju pa ono zbog principa čestotnosti preuzima ulogu tipičnoga značenja, iako govornici prepoznaju konkretno značenje „pritisnuti“, ono je postalo rubno kada se metaforičko počelo češće koristiti. Takve promjene upućuju na to da su u pitanju dinamički polisemni leksemi (Raffaelli, 2009: 139–140). Ova klasifikacija daje zanimljiv prikaz polisemnih struktura, iako njome nisu obuhvaćene sve strukture, što i I. Raffaelli napominje, ali su prikazane one najvažnije te možemo reći da je istaknut osnovni obrazac klasificiranja višeznačnih leksema.

3.4. Uzroci i izvori semantičkih promjena i nastanka polisemije

Polisemiju promatramo kao dio semantičkih promjena, a prema Meilletu, i Ullmannu koj preuzima njegovu shemu, semantičke promjene mogu imati više uzroka nastanka. **Povijesni uzroci** podrazumijevaju da se značenje riječi mijenja jer dolazi do promjene predmeta ili njegove funkcije, ideja, znanstvenih koncepata, institucija i sl. Kao npr. *pero/nalivpero*. **Jezični uzroci** se odnose na promjene koje nastaju unutar jezičnih razina koje učestalo dolaze zajedno pa dolazi do promjene značenja. Kontaminacija je klasičan primjer jezičnih uzroka promjene. Ullmann navodi primjer spoja francuske riječi *ne (pas)*: *ne* (negacija) i *personne*: *osoba*. Zbog učestale kombinacije, riječ *personne* dobiva novo značenje; *nitko*. *Qui a dit cela? – Personne*. *Tko je to rekao? – Nitko*. Treći uzrok je **društveni** tip uzroka. Oni nastaju pod utjecajem društva, npr. kada riječ iz neutralnoga prelazi u obilježeno, odnosno kada opće poznata riječ prelazi u uži ili specijalizirani krug uporabe, npr. *korijen*: *korijen zuba*, *matematički korijen*. Nakon prva tri uzroka koja je preuzeo, dodaje još tri pa tako navodi **psihološke razloge**. Smatra da semantičke promjene često imaju temelj u govornikovu mentalnom stanju ili njegovom psihološkom karakteru. Tu se onda govori o emotivnim faktorima i tabuu. Sperberg tvrdi da ako smo jako zainteresirani za neku temu često i pričamo o njoj te ju stoga znamo spominjati iako pričamo o nečemu posve drugom. Uz nju onda vežemo određene metafore pomoću kojih objašnjavamo druge stvari. Tabu Ullmann dijeli na više različitih vrsta te navodi da je od velike važnosti lingvističarima jer se njime uklanjaju određene riječi te se zamjenjuju eufemizmima, a to često dovodi do izmjene značenja u zamjenskoj riječi (Ullmann: 1972, 198–210). Postoje i semantičke promjene uzrokovane **stranim utjecajem**, npr. *materinski jezik* je doslovni prijevod njemačke riječi, *Muttersprache*, (Turk,1993: 43) iako je ovaj izraz zapravo semantički kalk koji možemo svrstati pod jezične uzroke. Posljednji tip utjecaja koje navodi su **potreba za novim imenom**. Kad nastaje nova ideja ili novi predmet potrebno je stvoriti i novi naziv, a to se može učiniti na nekoliko načina: stvoriti potpuno novu riječ koristeći se postojećim obrascima, posuditi riječ iz drugih jezika, ili pak ono što se smatra semantičkom promjenom, preoblikovati značenje stare riječi. Riječ *satelit*, dolazi iz latinskoga *satelles/satellitis* (čuvar), Kepler upotrebljava kako bi opisao kruženje manjega planeta (nebeskoga tijela), oko drugoga, većega planeta. Tek se kasnije to njezino

značenje preoblikuje u područjima zoologije, anatomije i dr. (Ullmann: 1972, 198–210). Ova podjela se isprepliće s izvorima polisemije, kojih je prema Ullmannu četiri. **Pomak u značenju** se odnosi na nijansiranje značenja prilikom korištenja nekoga leksema, npr. leksem čist ima različite razine značenja kada se koristi s leksemima: *vino* (čisto vino), *papir* (čist papir), *zemljišni izvadak* (čist zemljišni izvadak). Sljedeći je **figurativni izraz**, odnosno metafora i metonimija koji su dugotrajni procesi za razliku od pomaka u značenju. Leksem *miš* označava „vrstu životinje, glodavca“, ali se zbog fizičkoga izgleda, sličnosti, metaforički koristi i kao dio računalne opreme, *računalni miš*. Sintagma *najpoznatije hrvatsko pero*, predstavlja primjer dvostruke metonimije. Naime, odnosi se na „pisca“, ali je jednako tako i *pero*: „predmet kojim se piše“ u metonimijskom odnosu s *perom* kao „izraslinom iz ptičje kože“. Treći izvor, **pučka etimologija**, je možda najkompleksniji od četiriju izvora jer se povezuje i s homonimijom koju smo prije doveli u odnos s polisemijom, a zahtijeva i razumijevanje određenoga dijakronijskoga aspekta koji nije uvijek svima poznat. Savršen primjer je leksem *list* koji se ponekad tumači kao homonim (Raffaelli, 2009: 151). U Skokovu *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* nalaze se dvije natuknice. Prva, *list*₁, izvorno znači „list na drvetu“ (folium), a metonimijom postaje „list papira“ koji se povezuje sa staroslavenskim *listъ*. Također pod tom natuknicom stoji, pod brojem tri i značenje: „morska riba“. *List*₂ ima značenje „dio noge“ od čega se izvodi *listanj* sa značenjem „gornji dio bječve“, a povezuje sa starocrkvenoslavenskim *lyst* (Skok, 1972: 307–308). Da je riječ o polisemnom leksemu dokazano je u Parčićevu rječniku jer se navodi jedna natuknica s više značenja. **Utjecajem stranih riječi** stvaraju se semantički kalkovi, kao npr. prije spomenuti *materinski jezik* ili pak *prozor* od engleskoga *window* u računalnome značenju i sl. Problematika tako čvrsto definiranih izvora je u tome što zapravo nije u potpunosti stabilna jer se neki izvori mogu promatrati i kao uzroci, npr. pučka etimologija, utjecaj stranih riječi i dr., Geeraerts zbog toga ističe da se Ullmannovi izvori trebaju tumačiti kao mehanizmi, a uzroci kao razlozi aktiviranja mehanizama (Raffaelli, 2009: 151–152).

Dakle, definiranjem i sužavanjem na tri glavna uzroka semantičkih promjena (prema Geeraertsu razloga): jezični, povijesni i društveni, dolazimo do potrebe za preoblikovanjem istih kako bi se uklopili u suvremeni lingvističkih obrazac, a o tome progovara Ida Raffaelli. **Jezični uzroci** smatraju se kognitivno-jezičnim razlozima, a

aktiviraju se djelovanjem kognitivnih i jezičnih ljudskih sposobnosti. Iako njihova aktivacija može biti potaknuta izvanjezičnim razlozima, oni nisu nužni, već to mogu biti i unutarjezični aktivatori. Prema tome, npr. česticu *valjda* možemo tumačiti u odnosu s glagolom *valjati* i veznikom *da* u određenim kontekstima; 1. „A on valja da kod kuma sidi i svatove svekolike vidi“ (Reljković), 2. „Ona valja da je uvijek kriva“ (Kumičić), 3. „On valja da živi u tom otmjenom svijetu“ (Kumičić). Vidljivo je da je sveza *valja* i *da* višeznačenjska. Takvu vezu koja nastaje učestalim zajedničkim pojavljivanjem moguće je promatrati i u zajedništvu prijedloga i potpunoga leksema *napamet* (*na* i *pamet*), *uoči* (*u* i *oči*) i mnogih drugih. Kognitivno-jezični uzroci mogu biti gramatikalizacija, ekonomičnost, učinkovitost i izražajnost. **Gramatikalizacijom** leksemi postaju gramatičkim kategorijama, a to možemo vidjeti na primjerima već navedenih spojeva, *napamet* i *uoči*. Spajanjem prijedloga i imenice u ovom slučaju nastaju prilozni, dakle od zasebnih leksema, stapanjem, nastaju nove kategorije. **Ekonomičnost** je ovdje jezična: kada se jednu riječ koristi za izražavanje više značenja iz jezičnih razloga, dakle princip polisemije je jezična ekonomičnost, ali riječ je i o kognitivnoj ekonomičnosti što se vidi također u polisemiji jer se održava ta povezanost bliskih koncepata koje smatramo istim leksemom. Princip ekonomičnosti povezan je s principom **učinkovitosti** jer ekonomičnost zapravo osigurava učinkovitost, a ona se očituje u želji govornika da rabe jezik kao sredstvo razmišljanja i komunikacije. Cilj je jezika da uz što manji napor jasno možemo prenijeti nekome svoje mentalne slike u obliku govora ili pisma, ali i da uz što manji napor kognitivno obrađujemo podražaje izvanjskoga svijeta. Primjer kako ekonomičnost i učinkovitost često dolaze zajedno možemo vidjeti u primjeru glagola *odmarati se*. Taj glagol često u komunikaciji dolazi u skraćenom obliku, bez svoje povratne zamjenice. Kada nas netko pita što radimo, često ćemo jednostavno odgovoriti: *odmaram*. **Izražajnost** omogućava leksemima upotrebu u drugačijim kontekstima što dovodi do mijenjanja značenja. Ona je individualna, ovisi od čovjeka do čovjeka pa tako i leksemi, u značenjskom smislu, ovisi o sposobnosti određenoga čovjeka da se koristi principom izražajnosti, načinom na koji se pokušava izjasniti i što pokušava prenijeti (Raffaelli, 2009: 153–156).

Prilagodba i preoblikovanje **povijesnih uzroka** veže se uz inovacije u ljudskom društvu i svijetu općenito te bi se danas prije moglo govoriti o inovativnim uzrocima jer povijesne promjene možemo rekonstruirati, ali povijest ne stvara nova

značenja niti mijenja postojeća. Taj tip promjena može se zamijetiti u nazivima za obroke, u raznim zemljama pa tako i kod nas, u donosu leksema *ručak* i *objed*. U Vrančićevu rječniku iz 16. st, *ručak* ima značenje „doručka“, a u Mikaljinu iz 17. stoljeća se pojavljuje u značenju „objed“. *Ručak* se odnosio na „prijepodnevi obrok“, a *objed* na „popodnevi“. Pomicanje značenja riječi *ručak* kao „popodnevnoga obroka“, *objed* je polako gubio intenziju predstavnika glavnoga dnevnog obroka u danu, potisnut je i postao je rubni leksem za razliku od *ručka* koji danas u osnovnome značenju predstavlja „glavni obrok“. Užurbanost svakodnevnoga suvremenog života ukida značenje *ručka* kao „glavnoga popodnevnog obroka“ te znači samo „glavni obrok“. Slična je situacija npr. s francuskim nazivima za obroke. Do 16. stoljeća u francuskome su postojala samo dva naziva za obroke: *disner/desgeüner* (prijepodnevi obrok) i *souper* (poslijepodnevi obrok). Također zbog promjene u životnom stilu, glavni dnevni obrok postaje podnevni i zove se *dîner*. Kasnije se pojavljuje i jutarnji obrok, *zajutrak*, koji ispunjava vrijeme između večernjega i popodnevnoga obroka koji se naziva *dèjeuner*. Večera se tada označuje nazivom *souper*. U 19. i 20. st. prvotni sustav od dva obroka se umnožava i sastoji se od četiri dijela. *Dîner* tada označuje večeru, *dèjeuner* ručak, *zajutrak* postaje *petit dèjeuner*, a *souper* poprima značenje „kasne večere“ (Raffaelli, 2009: 156–157).

Društveni razlozi se odnose na podjelu ljudi na različite skupine, odnosno društva te svaka za sebe utječu na jezik, čineći ga specifičnim za svoju društvenu skupinu. Prema tome se jezično i razlikuju, ali i stvaraju se različita značenja. Društvene skupine unutar jezika mogu se klasificirati na više načina. To npr. mogu biti skupine koje se razlikuju po profesionalnome području, spolu i sl. Većina žena tako bez problema razlikuje različita kozmetička sredstva, a kod muškaraca se tu stvaraju značenjske i konceptne razlike, obrnuta situacija može biti kada se govori o alatu. Pored, od Meilleta, poznatih društvenih skupina koje utječu na semantičke promjene u jeziku, I. Raffaelli govori i o generacijskim skupinama (dobnim), obrazovnim i supkulturnim. Supkulturne skupine nijansiraju značenja leksema te ih koriste na različite načine, specijalizirano. Tako npr. glagol *dignuti*, u skupini koja je sklona uzimanju droga, predstavlja „uzimanje droge“, a *drogu* nazivaju *juhom* ili pak *aspirinom*. Glagol *dignuti*, u navedenom značenju, nije prepoznat među drugim skupinama, a to znači da je značenje specijalizirano za ovu društvenu skupinu. Na temelju toga glagol *navući se*, širi se izvan supkulturne skupine i danas je to značenje

općepoznato. Klasifikacija po obrazovanosti znači da obrazovani govornici više drže do pravila standardnoga hrvatskoga jezika, dok oni manje obrazovani nisu toliko upoznati s normama stoga ne mogu održavati standardno pravilne jezične oblike. Manje obrazovani, kao i mlađe osobe, nasuprot više obrazovanim i starijim osoba, češće se koriste principom ekonomičnosti što dovodi do različitih jezičnih pogrešaka (Raffaelli, 2009: 158–160).

Proučavajući polisemiju svakako se moramo i detaljnije usredotočiti na mehanizme semantičkih promjena ili drugim imenom, izvore polisemije. Belgijski lingvističar Dirk Geeraerts navodi pet mehanizma: **metafora, metonimija, specijalizacija, generalizacija i analogija**. Metafori i metonimiji, kao jednim od najučestalijih uzroka, ćemo se posebno posvetiti. Specijalizacija i generalizacija su dva suprotna mehanizma. Dok specijalizacija sužava područje primjene nekoga značenja, odnosno značenje se usredotočuje na točno određena područja, generalizacija ga širi, odnosno poopćava primjenu. Značenje riječi *korijen* ovisi o području u kojima se spominje, specijalizirano je npr. u lingvistici („korijen riječi“), u stomatologiji („korijen zuba“), matematici („korijen broja“). Generalizacija je vidljiva u primjeru rečenice „Oko je organ“. Naime, antropolog Franz Boas, istražujući indijanske narode bavi se i njihovim jezicima. Jedan od zaključaka do kojih dolazi je da govornici nekih indijanskih jezika ne mogu generalizirati određene pojmove. Kako im je organ previše apstraktan pojam nisu mogli reći rečenicu *Oko je organ*, već su imali specijalizirani izraz: „Oko je sredstvo za gledanje“. Neki znanstvenici specijalizaciju i generalizaciju ne vide kao mehanizme semantičkih promjena, Ullmann npr. u mehanizme (izvore) ne uvrštava generalizaciju i specijalizaciju, već samo metaforu i metonimiju (Raffaelli, 2009: 160–161). I. Raffaelli smatra da i njih treba klasificirati kao mehanizme jer su „oboje načini mentalnoga procesuiranja izvanjezičnog svijeta“ (Raffaelli, 2009: 162). Petim Geeraertsovim mehanizmom, analogijom, promjenu koja se događa u jednoj semantičkoj strukturi prenosi se na drugu i obližnju, sličnu. Dva slična sinonimijska leksema dijakronijski i jednako mijenjaju značenje, jedan se mijenja prema drugome. Leksemi *ljut* i *žestok* se pojavljuju u istim sintagmama već od 16. i 17. stoljeća s imenicom *ocat*, a mogu se zamjenjivati i u sklopu imenica vezanih uz ratovanje, kao npr. *neprijatelj*, *mač*, *rat*, *protivnik* te s raznim vrstama oružja poput *strijele*, *mača* i dr. Unutar staroslavenskoga se može vidjeti da je leksem *ljut* utjecao na leksem *žestok* koji

analogijom poprima značenje „divlji“ (*ljuta* ili *žestoka zvijer*). Analogija se izdvaja od drugih mehanizama zato što ona prije djelovanja pretpostavlja postojanje sličnosti među leksemima, dok ostala četiri konkretno stvaraju sličnosti. Analogija je izvanjski mehanizam, a metafora, metonimija, generalizacija i specijalizacija su unutarnji mehanizmi (Raffaelli, 2009: 162–164). Oni su unutarnji mehanizmi zato što: „(1) djeluju na pojedinačnu konceptno-jezičnu strukturu mijenjajući je, te su samim time (2) neovisni o mehanizmima koji zahvaćaju bliske ili slične strukture“ (Raffaelli, 2009: 164). Metafora i metonimija, prema svojoj važnosti i tome da zapravo prethode drugim dvama, se smještaju u primarne unutarnje mehanizme, a specijalizacija i generalizacija u sekundarne mehanizme semantičkih promjena, odnosno uzroka višeznačja (Raffaelli, 2009: 165).

Pored pet navedenih mehanizma, I. Raffaelli ističe još jedan mehanizam koji se često izostavlja, a igra važnu ulogu, to je **razdioba** koju je u semantiku uveo M. Bréal. Razdioba je mehanizam suprotan analogiji, ali je kao i ona izvanjski mehanizam (aktivira unutarnje mehanizme), a za razliku od nje ovdje se značenjski jednaki sinonimski leksemi dijakronijski počinju razilaziti u značenju. Razdioba omogućava opstanak sinonimskih inačica jer jezik je ekonomičan i izbacuje nepotrebno, razdvajanjem inačice preživljavaju i imaju osigurano svoje jedinstveno mjesto u jeziku. Bréal razdiobom kao prirodnim procesom u govornika, objašnjava da uistinu ne postoje potpuni sinonimi, odnosno da oni u jeziku ne mogu opstati. Razdioba aktivira različite unutarnje mehanizme, a analogija jednake. Leksemi *ljut* i *žestok* su kao i primjer analogije, i primjer razdiobe jer iako su bili zamjenjivi u sferi ratovanja, kad je riječ o načinu ratovanja onda nisu, pr. *žestoka paljba* neće biti *ljuta paljba* ili pak kada je riječ o nekim drugim sintagmama: *žestok zagrljaj* nije zamjenjiv s *ljut*, *žestoko braniti* također, ako se želi jednako razumjeti ne možemo zamijeniti s *ljuto braniti*. Leksem *žestok* s vremenom prisvaja pozitivnije značenje nego *ljut* jer se može povezati s pozitivnim svojstvima, npr. *Žestoko braniti* se povezuje s „hvalevrijednom akcijom“, „srčanom i hrabrom odlukom“ (Raffaelli, 2009: 165–176).

3.4.1. Glavni mehanizmi proširenja značenja: metafora i metonimija

Metafora i metonimija su primarni mehanizmi proširenja značenje određenoga leksema, dakle nastanka višeznačja ili polisemije. Metafora je tip prenesenoga

značenja kojim se to novo značenje stvara pomoću sličnosti: „Metafora se tumači razumijevanjem jedne kognitivne domene s pomoću neke druge domene na temelju konceptne sličnosti. Takve se dvije domene nazivaju **izvornom i ciljnom domenom**, pri čemu je **izvorna** domena osnova ili pozadina za razumijevanje **ciljne domene**“ (Raffaelli, 2009: 78). Metonimijom se ostvaruje povezanost značenja na temelju bliskosti. Pored toga što je važna za stvaranje motivacijskih sveza, nastanak polisemije i sinonimije, metafora je i jedna od temeljnih stilskih figura koju ljudi veoma često koriste kao pomoć pri izricanju emocija, popunjavanju nedostataka u vokabularu objašnjavanju i dr. (Ullmann, 1972: 212–213). Metafora se još od antike promatra kao najučestalija figura, njome se povezuju: „udaljena iskustvena područja i sfere svijeta, povezuje različita osjetila i osjete“ (Bagić, 2012: 187). Imenice, glagoli, pridjevi i prilozi se mogu pojaviti u ulozi metafore, a prema razini metaforičnosti i karakteru metafore, može ih se podijeliti u tri skupine: spoznajne, ekspresivne i poetske metafore. Takva podjela metafora je nastala iz stilističkoga aspekta, ne semantičkoga, te se temelji na ostvarajima u pojedinim jezičnim idiomima i stilovima. Ističemo je kako bismo povezali više jezičnih područja što nam pridonosi dubljem i zapravo cjelovitijem razumijevanju. **Spoznajnim metaforama** se imenuju predmeti/stvari ili pojave za koje u jeziku ne postoje nazivi, kao npr. noga stola, ali i izrazi koji su poznati, a njima se označavaju kompleksni misaoni ili kulturni koncepti. Metafora se kao sredstvo imenovanja pojavljuje u različitim ljudskim disciplinama, npr. filozofiji ili pak znanstvenim područjima i sl. One se stvaraju jer se njima, prema Derridi, želi izreći nešto posebno i novo. U novim znanstvenim disciplinama koje tek definiraju svoje osnove nerijetko se koriste nominacijske metafore jer nemaju imena za nove koncepte koje pokušavaju objasniti pa je to metaforom najlakše izraziti. Od prirodno-znanstvenih disciplina metafora se najčešće pojavljuje u astronomiji („crna rupa“, „zvijezde patuljci“, „rađanje i smrt zvijezda“...) ili pak fizici („polje sila“, „elektronski omotač“, „jezgra atoma“...) i dr. Na nastanak spoznajnih metafora utječe naš pogled na svijet, kojeg ponajprije poimamo antropomorfno, tako se često ljudsko tijelo koristi u metaforičkom smislu za opisivanje određenih pojava/predmeta u prirodnom ili duhovnom svijetu, npr. „glavica kupusa“, „glava knjige“, „ušće rijeke“, „srce svijeta“... **Ekspresivnim metaforama** se izražavaju određeni stavovi, njima se vrednuje i karakterizira. Nisu učestale u znanstvenim područjima, već se najviše pojavljuju u razgovornome ili medijskom jeziku. **Poetska metafora** je izuzetno zanimljiva. Takve metafore su originalne, maštovite i prepoznatljive samo unutar uskoga područja

literarnih stručnjaka ili literarnih entuzijasta (Bagić, 2012: 187–189). Karakteristične su za pojedina djela i pojedine autore. Poetsku metaforu možemo vidjeti u npr. Nazorovome *Cvrčku*:

„Sunčeve žice idu od neba pa do zemlje,

Napete kao strune. **Golema harfa sja.**

Mnogo je ruku dira. -**Nebesa zabrujaše,**

I sluša zemlja sva“ (Bagić, 2012: 189).

Ovakav tip metafora ovisi o pjesnikovoj/piščevoj kreativnosti, a njihovo značenje igra ulogu samo unutar određenih konteksta te nisu poznate široj javnosti, za razliku od npr. spoznajnih (*glavica kupusa*).

Ullmann navodi četiri temeljne grupe metafora. **Antropomorfne metafore** nastaju kada predmeti, pojave, nežive stvari, poprimaju ljudske karakteristike, iako se može dogoditi i obrnuto, puno je češće da se ljudske karakteristike preslikavaju na ne ljudsko, npr. zub vremena. Druga vrsta su **zoomorfne metafore**, dakle životinjske metafore. Ovakav tip metafora često se može vidjeti u imenima biljaka kao npr. *kozja krv* koja se još naziva i *orlovi nokti*, a odražava se i na različitim predmetima te se životinjske slike još češće prenose na ljudsko pogotovo prilikom opisivanja ili isticanja karakteristika. Trećim tipom metafora, **od konkretnoga prema apstraktnome**, apstraktne pojmove objašnjavamo konkretnima, npr. *plod rada*. Četvrte su **sinestezijske metafore** kojima se pomoću jednoga osjetila opisuje drugo, dolazi do njihova stapanja, npr. zvuk i vid, dodir i zvuk i sl. *Slatki miris* je jedan od primjera koji ujedinijuju osjet okusa i njuha (Ullmann, 1972: 214–217) .

Metonimijom se, prema Ullmannu ne pronalaze nove povezanosti već povezanost izvire iz riječi koje su već u određenome odnosu jedna s drugom, dakle bliske su, a to je i osnova na kojoj se metonimija zapravo temelji (Ullmann, 1972: 218-220). Metonimija je: „zamjenjivanje jedne riječi drugom na temelju njihove logičke bliskosti, vremenske ili prostorne povezanosti“ (Bagić, 2012: 199). Dakle, zamjena na razini metonimije se događa unutar istoga područja, gdje se metaforička povezanost vidi spajanjem različitih područja, a oba tipa prenesenoga značenja nastaju zbog jezične ekonomije (Bagić, 2012: 202). Ullmann zamjećuje važnost vremenske i

prostorne bliskosti te ih ističe kao glavne karakteristike za ostvarenje metonimije. Njezina povezanost s vremenskom bliskosti vidljiva je u primjerima poput: „Hrvatska je pristupila Europskoj uniji“. Važnost vremenskoga aspekta Ullmann pokazuje na primjeru latinskoga leksema *missa* (hrv. *misa*). Ta latinska imenica dolazi od glagola *mittere*, u prijevodu: *poslati* ili *otпустiti*, a kako je misa sastavljena od više uzastopnih događaja znači da postoji vremenska bliskost te je čin otpuštanja vjernika imenovao čitav vjerski obred, pr. *Ite, missa est, Idite, otpuštena je Božja služba* (Raffaelli, 2015: 176). Različiti autori navode različite vrste metonimija, s obzirom na odnos elementa koji se zamjenjuje i elementa koji je njegova zamjena. Tako H. Morier ističe čak 30 vrsta, a P. Fontanier govori o znatno manjem broju pa tako navodi devet vrsta: „metonimija uzroka, sredstva, učinka, sadržaja, mjesta, simbola, vanjštine, zaštitnika i stvari“ (Bagić, 2012: 200). Od različitih vrsta metonimije, odnosno tipova metonimijske zamjene, spomenuti ćemo neke od najčešćih u hrvatskome jeziku.

Uzrok za posljedicu: *U vinu ih sanak prevario*, **proizvođač za proizvod:** *Čitam Krležu*, **dio tijela za svojstvo/osjet:** *Bože dragi, tko ima srca uživati u okrutnostima*. Česte su i **zamjene prostora, za npr. događaj:** *Posljedice Černobila u Njemačkoj, na primjer, bile su znatno snažnije nego u Hrvatskoj*, **proizvod:** *Dingač osvojio srebrnu medalju u Parizu*, **ustanovu:** *Prosvjednici poručili: Gradonačelnice, Remetinec te čeka*, **stanovnika:** *Čitav stadion pljeskom je pozdravio Hajdukovu igru*. Zatim, **sredstvo/oruđe za korisnika:** *Prvo pero hrvatskog krimića vodi nas u još jednu napetu i neizvjesnu avanturu* i dr. (Bagić, 2012: 200–202). Kao podvrsta metonimije javlja se sinegdoha kojom se zamjenjuju riječi, jedna za drugu, na temelju značenjskih dodira. Razlika između metonimije i sinegdoh je u kvaliteti i kvantiteti, naime „sinegdoha je dakle u načelu kvantitativna, a metonimija kvalitativna“ (Bagić, 2012: 291), odnosno „u metonimiji dva su smisla koordinirana, dok je u sinegdohi riječ o **međusobnoj subordinaciji**, ili u matematičkim terminima kazano, uspostavlja odnos **inkluzije** između dvaju skupova“ (Vajs, 2000: 136). Takav inkluzivan odnos u prvom redu se očituje u zamjeni **dijela za cjelinu**, npr. *Oni stanuju pod istim krovom*, a može biti i obrnuto, **cjelini za dio:** *Hrvatska je pobijedila*, no takav je odnos znatno rjeđi. U prvom primjeru *krov* je zamjena za *kuću*, a u drugom *Hrvatska* je zamjena za *igrače hrvatske reprezentacije* (Vajs, 2000: 136). Sinegdoha se može ostvariti i u još nekim odnosima, kao npr. mijenjanje **jednine za množinu:** *Sit gladnu ne vjeruje*, **vrste za rod:** *Muklo i tužno cvili i zavija zvijer, a njegovo vijanje leti snježnom gorom, dolom, šljivikom, udara na pritvorene staje i zastrašuje stoku*; J.Kosor (zvijer:vuk)

konkretnoga za apstraktno: *Mladost ne poštuje starost*; W. Shakespeare i **materijala za predmet/biće:** *Zlato i bronca na oproštaju* (Bagić, 2012: 292–293).

3.4.1.1. Analiza značenja primjera iz hrvatskih mrežnih korpusa

U ovome dijelu analizirat ćemo polisemne riječi, pretražujući tri hrvatska mrežna korpusa kako bismo oprimjerali svako njihovo značenje: *HNK (Hrvatski nacionalni korpus)*, *Hrvatsku jezičnu riznicu* i *hrWac (v2.0.)*. Također, istaknut ćemo i koji su to mehanizmi doveli do njihova nastanka. Pretežito ćemo se baviti imenicama, ali ćemo prikazati i pojedine primjere nekih drugih vrsta riječi kako bismo što bolje objasnili polisemiju i prikazali je u njezinoj cjelokupnoj složenosti.

Prvi leksem koji ćemo proučiti je *baza*. Njezino osnovno značenje je: „osnova“ ili „temelj“ (RHJ, 2007: 20). Pored toga, u Anićeve *Rječniku hrvatskoga jezika* nalazi se još 6 značenja, koje ćemo potvrditi i utvrditi pomoću kojega mehanizma nastaju. Iz glavnoga značenja, metaforički se dolazi do značenja „najsigurnijega utočišta“, odnosno „mjestu u koje se (netko) stalno vraća ili dolazi“ (RHJ, 2007: 20). Pr.: „Obojica se već tjednima pripremaju u SAD-u, ali će Mavrović do Uncasville putovati samo dvjestotinjak kilometara, koliko je njegova **baza** u Monticellu (savezna država New York) udaljena od 'Mohegan Suna', dok će Lewis stići s drugoga kraja sjevernoameričkog kontinenta, iz svoje stalne baze Big Bear Lakea u Kaliforniji.“² Česta je upotreba leksema *baza* u arhitekturi gdje se značenje specijaliziralo u „podnožje stupa“ (RHJ, 2007: 20). „U sjevernom drenažnom kanalu ceste pronašli smo mnogo **baza** i dijelova stupova koji pripadaju rimskoj arhitekturi - objašnjavaju nam naši sugovornici.“³ Ovdje je riječ o metonimijskome prijenosu jer se vidi bliskost među značenjima „temelj“, „osnova“ i specijaliziranoga značenja „podnožje stupa“. Donji dio stupa njegov je temelj. I prirodne znanosti poznaju ovaj leksem, a istaknuti ćemo specijalizaciju unutar kemije i matematike. Za kemiju *baza* predstavlja „svaki kovinski oksid ili hidroksid“ (RHJ, 2007: 20), kao npr. „Vodikovi ioni, nastali na površini platinske anode, mogu se upotrijebiti za kulometrijske titracije i jakih i slabih

² HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 22. srpnja 2019.

³ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 22. srpnja 2019.

baza: $2 \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{O}_2 + 4 \text{H}^+ + 4 \text{e}^-$.⁴ Unutar matematike u značenju ovoga leksema postoji trojnost: 1. „broj a u potenciji a^x odnosno $\log_a x$ “, 2. „prirodni broj veći od jedan na kojem se temelji određeni brojevi sustav“ ili 3. „osnovica geometrijskoga lika ili tijela“ (RHJ, 2007: 20). „Tipičan primjer ovog problema koji se javlja u osnovnoškolskom obrazovanju je obrada nastavne jedinice iz matematike Potencije s **bazom** 10.“⁵ U primjeru je riječ o prvome matematičkome značenju jer se odnosi na potenciju broja 10 kao *baze*. I u kemiji i u matematici riječ je o metaforičkom prijenosu, što je vidljivo jer je riječ o sličnosti, ne postoji neka otprije nastala bliskost koja je karakteristika metonimije. Kako smo već utvrdili u teorijskome dijelu, metaforom se stvaraju nove poveznice, a metonimijom ne jer su tada riječi već u određenome odnosu. Nakon ovih triju značenja, dolazimo i do posljednja dva koja su znatno proširenija i poznatija širem krugu ljudi, za razliku od npr. matematičkoga ili kemijskoga značenja *baze* koje je većinom poznato samo njihovim specijalistima. Prvo od njih često se može čuti u vijestima ili pak pronaći u novinama, a riječ je o *vojnoj bazi*, dakle „mjestu za smještaj i koncentraciju ljudi, opreme i oružja, predviđeno na duže vrijeme“ (RHJ, 2007: 20). „Najveći broj njih potražio je spas u Potočarima gdje se nalazila **baza** nizozemskih plavih kaciga, a dio slabo naoružanih i opremljenih pripadnika 28. divizije Armije BiH kroz borbu se pokušao probiti prema Tuzli.“⁶ Kada osoba pročita ovaj tekst, shvaća da nije riječ o arhitektonskoj *bazi*, kemijskoj, matematičkoj ili nekoj drugoj jer iščitavanjem vidi da je riječ o vojnoj terminologiji i sasvim logično zaključuje da je u pitanju vojna baza. Unutar vojne terminologije, metaforom se po uzoru na *temelj* stvara novo značenje, koje se razumijeva kao središte vojnog ustrojstva, dakle više nije riječ o „temelju“ ili „osnovi“, već „središtu“. Kao leksem *središte* (kolokvijalno *centar*) dolazi u blisku vezu s leksemima *temelj* i *osnova* pa su u nekim situacijama, iako ne tako učestalima, i zamjenjivi. Razvojem tehnologije dolazi do potrebe stvaranja novih značenja. *Baza* tako u informatici i računalnim znanostima dobiva novo značenje: „strogo organizirani skup podataka kojima se može brzo pristupiti na različite načine“, točnije, jednostavno je riječ o bazi podataka (RHJ, 2007: 20). „Bit će potrebno određeno

⁴ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 22. srpnja 2019.

⁵ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac:align, posjećeno: 22. srpnja 2019.

⁶ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 22. srpnja 2019.

vrijeme dok se ne prebaci veća količina pitanja i odgovora iz naše lokalne **baze** na web.“⁷

Osnovno značenje *bjeline* je: „bijela boja kojom što odiše ili kojom se što ističe“ (RHJ 2007: 28). „Svjetlost“ dana se često izražava tim leksemom, a takvo značenje nastaje metaforom. Povezanost značenja prikazat ćemo na primjeru sljedećih stihova gdje ćemo vidjeti da se *bjelina* može zamijeniti *svjetlošću* bez da se promijene značenja.

„njega nema
osjećaš to jutrima
kada se **bjelina** dana razmazuje
po oknima prozora
i otvara ti oči“⁸

„Sijedo mjesto u kosi ili u bradi“ se može označiti leksemom *bjelina* (RHJ 2007: 28). Takva *bjelina*, po uzoru na glavno značenje, nastaje metaforom i znak je starenja. Pretražujući korpuse nismo pronašli primjer, a to nas dovodi do zaključka da upotreba *bjeline* u tome značenju nije učestala. Preostaje nam još jedna *bjelina* koja je gramatički, a i tiskarski termin: „naziv za razmak među riječima“ (RHJ 2007: 28). To metaforičko značenje izgleda ovako: „U *Lakunama* (2008) praznina nije samo praznina, vizualna **bjelina** u tekstu, nego u sebi konceptualno sadrži izbrisana slova iz rječnika s obzirom da umjetnica prepisuje riječi koje počinju na *k*, ali izostavljanjem pojedinih slova i stvaranjem praznina/cezura otežava percipiranje riječi, lagodno čitanje i dekodiranje teksta.“⁹

„Čvrsta cjelina (od kamena, betona, metala)“ (RHJ, 2007: 30) je prvotno značenje leksema *blok*. Samo jedno od značenja u Anićevu rječniku možemo izdvojiti kao rezultat djelovanja metonimije: „niz zidanih zgrada koje čine četverokut“ (RHJ, 2007: 30). Zgrade ili kuće, jer i one mogu biti u *bloku*, što ćemo vidjeti u sljedećem primjeru, su građene od kamena i betona (iako postoje i npr. drvene) te zato možemo reći da je to značenje blisko prvome. „Znala je, ta živo je stvorenje, da se i Zrnić, kao

⁷ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 22. srpnja 2019.

⁸ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 22. srpnja 2019.

⁹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 22. srpnja 2019.

i ostali zadrigli građani, koprca svojim alatom u hlačama i da naslonjen na lijevi **blok** kuća uz pijacu promatra svakovečernje komešanje i bujanje mladosti; oblizivao se i on za poletaricama gimnazijalkama, mladim sluškinjama i seljankama, jer je poznato, moj bože, 'da se i svećenik tu prevari', ogledavao se ne jednom za onim mladim udovičkim vrteškama koje su tako napasno sijale sjenu po putu, poput sijačice.¹⁰ S druge strane, značenje: „cjelina spojenih električnih ili elektroničkih dijelova“ (RHJ, 2007: 30) je metaforičko. Sličnost se raspoznaje u „spojenoj cjelini“, a bliskosti nema jer su kamen, metal i beton zamijenjeni električnim/elektroničkim elementima. Primjer za takvo specijalno značenje nismo pronašli u trima korpusima, upravo zato što se rijetko koristi i to samo unutar fizike. No pronašli smo neka druga metaforička značenja, npr. „savez država ili politička stranka“ (RHJ, 2007: 30). „Čak i onda kada dobar dio te pastve, zaslijepljen emocionalnim argumentima i populističkom politikom desnog oporbenoga **bloka** koji njome manipulira, nije u stanju vidjeti nedosljednost i neprincipijelnost te politike.“¹¹ Može označavati i „skupinu ljudi, djelatnosti i sl. ujedinjenih radi ostvarenja određenoga cilja“ (RHJ, 2007: 30). „Subotnje antiglobalizacijske demonstracije obilježilo je nasilje nekoliko stotina u crno odjevenih prosvjednika (tzv. crni **blok**) koji su kamenovali policiju i zapalili nekoliko automobila.“¹² Najudaljenije metaforički nastalo značenje je: „bilježnica sastavljena od listova papira za bilješke ili skice koji se lako otkidaju“ (RHJ, 2007: 30). „U maloj sobici do pozornice, neposredno prije sjednice, Šeks je konačni tekst napisao vlastoručno na komadu papira istrgnutom iz običnog **bloka**.“¹³

Leksem *centar* u hrvatskom jeziku također ima polisemnu ulogu, a njegovo osnovno značenje je: „središte“ (RHJ, 2007: 42). U sportu se događa specijalizacija, i taj leksem znači: „točka u sredini igrališta, odakle počinje igra“ (RHJ, 2007: 42): „U nogometu je lopta na **centru**, a igrači su okupljeni oko lopte.“¹⁴ Specifično, u košarci je „visoki igrač“ (RHJ, 2007: 42): „Jasmin Repeša čak tvrdi da mu ne treba jedan, nego dva **centra** za ozbiljnu košarku.“¹⁵ Oba značenja se temelje na sličnosti. Ovaj leksem pronalazi svoje mjesto i u politici, a takva varijacija značenja također nastaje

¹⁰ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 9. kolovoza 2019.

¹¹ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, op. cit., posjećeno: 9. kolovoza 2019.

¹² Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 9. kolovoza 2019.

¹³ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 9. kolovoza 2019.

¹⁴ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 2. kolovoza 2019.

¹⁵ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 2. kolovoza 2019.

metaforički. „Globalizacija, imigracija i tehnološki razvoj čine politički život mnogo složenijim: tradicionalni recepti lijevog i desnog **centra** više ne djeluju.“ Dakle, značenje *centra* ovdje je: „umjerena politička orijentacija između ljevice i desnice“ (RHJ, 2007: 42). O *centru* se može govoriti i u anatomiji, a odnosi se na područje koje upravlja određenim funkcijama, često se tako govori o *centrima* u mozgu. „Body Creator na mjestu nanošenja potiče razgradnju masti iz masnih naslaga, a mirisom stimulira **centre u mozgu** odgovorne za sagorijevanje masti.“¹⁶ Takvo značenje je metaforičko jer *centar* tu označuje „područje koje upravlja određenim funkcijama/aktivnostima“ (RHJ, 2007: 42), a to odskače od glavnoga značenja, slično mu je, ali ne i blisko. Također se može odnositi i na „sjedište“, odnosno „ustanovu koja objedinjuje srodne djelatnosti“ (RHJ, 2007: 41): „Logopedski **centar** i Logofon organizirali su, naime, u Tratinjskoj 53 tjedan besplatnog pregleda i savjetovanja stručnjaka logopeda, namijenjen djeci i odraslima s govornim, jezičnim i slušnim poremećajima i problemom mucanja.“¹⁷ Logopedski *centar* je „središte koje se bavi poteškoćama govora“ i upravo se u tome individualiziranome značenju prepoznaje sličnost s osnovnim značenjem.

Čestica je također jedna od polisemnih riječi. Osnovno značenje je: „najmanji dio veće mjerljive i djeljive cjeline“ (RHJ, 2007: 51). Njezino drugo značenje usko je povezano s prvim; „najmanji, obično kruti dio neke cjeline sastavljene od praha i vrlo sitnih nedjeljivih i često nemjerljivih dijelova“ (RHJ, 2007: 51). Oba značenja predstavljaju najmanji dio nečega, jedina je razlika što drugo značenje podrazumijeva „kruti dio cjeline sastavljene od praha“ pa zbog toga možemo govoriti o sličnosti (metafori). „U izvaji za HTV glasnogovornica MUP-a Zinka Bardić ponovila je kako je na temelju tragova tj. rasporeda barutnih **čestica**, gareži, ulja, i oštećenja odjeće vještačenjem nedvojbeno utvrđeno kako je metak ispaljen iz apsolutne blizine i to u predio trbuha, i iz službenog pištolja Stjepana Majnovića.“¹⁸ *Čestice* su i kako nam je poznato, naziv za jednu od nepromjenjivih vrsta riječi te se s time dolazi i do još jednoga metaforičkoga značenja. One su formom izuzetno male riječi, a zbog toga su i u sličnosti s osnovnim značenjem leksema. Nisu nužno najmanje, jer npr. poznato nam je da se veznici mogu sastojati tek od jednoga slova, ali zato i nije riječ o

¹⁶ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 2. kolovoza 2019.

¹⁷ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 2. kolovoza 2019.

¹⁸ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

doslovnome već prenesenome značenju. „U Katičićevoj *Sintaksi hrv. knjiž. jezika* (1991) piše: U **čestici** da li suvišno je da, pa će se u njegovanijem stilu uzimati samo li.“¹⁹ Čestica ima specijalizirano značenje unutar fizike, predstavlja: „tijelo s vrlo malom, ali konačnom masom i beskonačno malim dimenzijama“, npr. „Dugo se mislilo da je najmanja **čestica** materije atom.“²⁰ Nastanak ovoga značenja je metafora, sličnost je izražena u „malim dimenzijama“.

„Pripadnik neke skupine“ (RHJ, 2007: 54) je konkretno i ujedno i glavno značenje leksema *član*. Iz njega proizlazi metaforičko značenje često u administrativno-poslovnim stilovima, a može se jednostavno objasniti riječju „članak“: „dio paragrafa u zakonima i slični tekstovima“ (RHJ, 2007: 54). „Drugi **član** zakona, koji je oporba nazvala »spas za Berlusconi«, govori u kojim slučajevima postoji inkompatibilnost između funkcije vladinog dužnosnika i drugih aktivnosti kojima se bavi.“²¹ Pretežito matematičko značenje, ali može se pronaći i u drugim prirodnim znanostima (npr. u kemiji, fizici, i dr.), „dio čega“, (RHJ, 2007: 54), „dio jednadžbe“, je drugo metaforičko značenje koje možemo istaknuti. „Posljednji **član** jednadžbe označuje translacijsku energiju molekule.“²² Pored prirodnih znanosti, humanističke također imaju određenu upotrebu toga leksema, poglavito lingvistika. Ona koristi leksem *član* u posebnome smislu, on označava: „vrstu riječi koja dolazi uz imenice i označava njihovu određenost ili neodređenost“ (RHJ, 2007: 54). „Razlika u značenju, koju sugerira upotreba određenog **člana** uz imenicu, nestaje u prijevodu s njemačkog na hrvatski, i zato bi prijevod naslova 24. sveska trebalo možda preinačiti u Četiri temeljna problema fenomenologije ili radije u Temeljni problem fenomenologije.“²³ Sva navedena značenja slična su glavnome značenju („pripadnik neke skupine“), podrazumijevaju ga u određenom vidu, ali su specijalizirana za pojedine discipline pa im se zbog toga značenja nijansirano razlikuju.

Ako spomenemo leksem *duh*, najčešće su prva značenja koja ljudima padnu na pamet religiozno kao „bestjelesno nadnaravno biće“ (RHJ, 2007: 85): „Animizam

¹⁹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

²⁰ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

²¹ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 9. kolovoza 2019.

²² Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 9. kolovoza 2019.

²³ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 9. kolovoza 2019.

predstavlja vjerovanje da **duh** predaka živi i nakon smrti, a u nekim religijama se vjeruje da taj **duh** bdije nad živima.²⁴ i okultno kao „biće tajanstvene tjelesnosti, često s nadnaravnim snagama i znanjem“ (RHJ, 2007: 85): „Svojedobno je bio kapelan u župi Sv . Marka Križevčanina na Selskoj cesti u Zagrebu , gdje je i šira javnost čula za mladog kapelana, barem su tako novine pisale, zbog njegova otvorenog govora i napora u borbama sa silama tame , preciznije zbog njegovih darova u razlikovanju **duhova**.“²⁵, no niti jedno od njih nije osnovno značenje. Oba su metaforička i izviru iz značenja: „svijest, moć ili sposobnost da se misli i spoznaje“ (RHJ, 2007: 85), i oba su poprilično udaljena od njega. Posljednje značenje je najbliže glavnome značenju: „opće prevladavajuće psihičko i moralno stanje, temeljno, misaono, spoznajno, moralno ili koje drugo svojstvo“ (RHJ, 2007: 85). „Nešto sjevernije od Velikog Tabora u 14. stoljeću je u sklopu obrambenog sustava zagorskog prostora podignut srednjovjekovni burg Trakošćan, koji je obnovljen, pregrađen i dograđen sredinom 19. stoljeća u **duhu** romantike.“²⁶ „Duh nečega“, u ovom primjeru romantike, je tekođer metaforički ostvaraj koji predstavlja „svojstva toga razdoblja“ te je kao takvo povezano s izvornim značenjem „svijesti, moći ili sposobnosti da se misli i spoznaje (RHJ, 2007: 85).

Povijesno i filozofsko značenje *elementa*, „jedno od četiriju počela svijeta (vatra, zemlja, voda, zrak)“ (RHJ, 2007: 94), smatra se njegovim prvotnim značenjem. Gotovo jednakom učestalošću, a nama je danas to i poznatije značenje, pojavljuje se kemijski *element* (*elementi*): „tvar koja se kemijskim putem ne može rastaviti na jednostavnije sastojke, sastoji se samo od istovrsnih atoma“ (RHJ, 2007: 94). „Silicij je **element** četvrte skupine, te prema tome ima četiri valentna elektrona.“²⁷ Oba značenja *elementa* dijele sličnost kao temeljni dijelovi materijalnoga i/ili prirodnoga svijeta (znamo da se ne mogu svi *kemijski elementi* pronaći u prirodi, neki su stvoreni ljudskom rukom), oni su oboje počela, a ako prepoznamo sličnost, onda možemo i zaključiti da je mehanizam nastanka sekundarnoga značenja metafora. Značenje koje nije ograničeno na jedno područje ljudske djelatnosti, poput kemijskoga, obuhvaća razne aspekte različitih područja, je: „sastavni dio neke složene cjeline“ (RHJ, 2007: 94), a glavni mehanizam njegova nastanka je ponovno

²⁴ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 9. kolovoza 2019.

²⁵ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 9. kolovoza 2019.

²⁶ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 9. kolovoza 2019.

²⁷ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno 9. kolovoza 2019.

metafora. „Ne samo književna vrijednost (a ona je očita), nego pojava književnih djela koja se oslanjaju na neke druge, a ne samo na imaginacijsko-fabulativne činjenice — predstavlja značajan pokušaj da se idilična shema (s negativnim ili pozitivnim predznakom) denaturira uvođenjem konkretnih podataka, slika, autentičnih jezičnih zabilježaka i da se umjesto idealiziranog junaka, u društvenoj funkciji amblema koji upozorava, koji upućuje na nešto što je u biti izvan njega i izvan književnosti, pojavi govor i naracija kao bitan konstruktivni **element** književnosti.“²⁸ Slično kao u kemiji, *element* je postao specijalizirani dio matematike i jednako je rezultat metafore koji se također temelji na dijeljenju podznačenja „počela, temelja, izvora ili osnove nečega“; „osnovni matematički pojam, intuitivno znači pojedinačni objekt koji pripada nekom skupu“ (RHJ, 2007: 94). „Godine 1844. Grassmann je dao apstraktnu definiciju algebre (skup u kojem možemo zbrajati **elemente**, množiti ih realnim - ili kompleksnim - brojevima te množiti ih međusobno, uz odgovarajuću usklađenost tih operacija; primjer je standardni vektorski prostor *V* gdje za množenje vektora uzimamo njihov vektorski produkt).“²⁹

Sljedeći leksem na koji ćemo se usredotočiti je *forma*. Njezino prvo značenje je: „vanjština nekoga predmeta“ (RHJ, 2007: 106). Forma se može odnositi i na „način izražavanja“ (RHJ, 2007: 106): „Dosta veliki broj nazočnih učitelja koristio je **formu** rasprave u nastavi, a Nika nam je dala još mnogo korisnih savjeta.“³⁰ Dakle, rasprava je način izražavanja, te se i sama *forma* ovdje, malo preoblikujući rečenicu, može zamijeniti tim spojem, npr. „Dosta veliki broj nazočnih učitelja koristilo se raspravom kao načinom izražavanja...“ To značenje nastalo je metaforom prema prvotnome. *Forma* također može predstavljati „proceduru koja je ustanovljena običajima ili propisima“ (RHJ, 2007: 106); „Kritike treba poubijati. Da što prije prođe vrijeme starih **forma** i dođe vrijeme novih **forma**.“³¹ Metaforički prijenos ovdje je vidljiv u preoblikovanju temeljnoga značenja te više nije nužno riječ o „obliku“ već, možemo to tako reći, širem značenju. Naime, „procedura“ podrazumijeva određena pravila, tako i ovdje forme podrazumijevaju određene „propise“, „pravila“, a „oblik“ s druge strane nije toliko složen prilikom definiranja. Jasniji prikaz *forme* kao „skupa

²⁸ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno 9. kolovoza 2019.

²⁹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno 9. kolovoza 2019.

³⁰ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 23. srpnja 2019.

³¹ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno 23. srpnja 2019.

pravila, propisa“ možemo uočiti u slj. primjeru: „Bošnjaci su željeli zadovoljiti samo **formu**, a u suštini imati odnose s Hrvatskom jednake kao, recimo, i s Malezijom.“³² Realizacija *forme* u ovome kontekstu se očituje kao zadovoljavanje propisanoga, i to se učinilo na takav način da nema dubljega značenja. Formalno se zadovoljilo, „samo na papiru“. *Forma* ne mora predstavljati samo apstraktne, misaone procese i pojmove, može se odnositi i na konkretne, zbiljske stvari. Ona može predstavljati „psihičko stanje“, ali i „fizičko“: „Ona obično unakazi glavom poneku kvaku , izgleda ispala je iz **forme** , ili neredovito dolazi.“³³ „Iznimno su aktivni i trebaju mnogo vježbe kako bi ostali u **formi** i uvijek su spremni na razne nepodopštine.“³⁴ U prvome primjeru metaforičkoga prijenosa značenja govori se o psihičkome stanju, a u drugome o fizičkome. Takvo značenje leksema *forma* pripada razgovornome stilu hrvatskoga jezika i, pored izvornoga značenja, jedan je od najčešćih koje se koristi. Naravno, velika je učestalost i drugih značenja, ali kako je jedno od njezinih polisemnih dijelova učestalo unutar razgovornoga stila, to znači da je i učestalije od rubnih ili pak specijaliziranih govora. S druge strane, tako npr. *forma*, u značenju prije spomenute procedure, izraženu primjenu ima u novinarskome i administrativno-poslovnome stilu. „Svoje prijedloge za dopunu akcijskog plana u pisanoj **formi** dostavila je američka administracija.“³⁵ *Forma* ima i specijalizirani oblik unutar sporta, jer se tu podrazumijeva i psihička i fizička spremnost, natjecateljska spremnost. „Naravno, rano je u prosincu govoriti o kraju sezone, ali u slučaju Janice Kostelić teško je očekivati preokret. Najbolja svjetska skijašica već sada ima 337 bodova prednosti, skija u vrhunskoj **formi**, doista nema na horizontu konkurentice koja bi joj mogla preoteti trofej, na koji je već položila obje ruke.“³⁶

„Sljedeća dva leksema već smo spomenuli unutar teoretskoga dijela, ali smo im se željeli detaljnije posvetiti. Prvi od njih je *glava*. Za prvo značenje se u Anićevu rječniku navodi: „**a.** anat. dio tijela čovjeka i viših životinja koji sadrži mozak, usta i osjetilne organe **b.** gornji ili prednji dio čega“ (RHJ, 2007: 116). Drugo, metaforički proizlazi iz prvoga, no zanimljivo je da Anić oba svrstava zajedno. Prvo značenje je prototipno za drugo, no podjednako i drugo možemo smatrati prototipnim jer i iz njega izlaze određena značenja, npr. *glava vijka*. Zato se i navode zajedno jer se iz

³² HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 23. srpnja 2019.

³³ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno 23. srpnja 2019.

³⁴ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 23. srpnja 2019.

³⁵ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 23. srpnja 2019.

³⁶ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 23. srpnja 2019.

oba razvijaju druga, iako ćemo primjetiti da je prvo utjecajnije. Istražujući dalje dolazimo do *glave* u smislu „poglavlja“. „DRUGA **GLAVA** Iz koje čitatelj još uvijek ne doznaje o Auvergnanima, ni o auvergnanskim senatorima, nego se upoznaje s obitelji Strijelčevića, pa ujedno doznaje, da je i sam pisac auvergnanskih senatora danas već pravi i živi Auvergnanac.“³⁷ Pored toga taj leksem se primjenjuje i u administrativno-poslovnom stilu sa značenjem „članka“: „Odgovarajuća primjena Članak 70. Odredbe članaka 42., 53. i 54. ovoga Zakona na odgovarajući se način primjenjuju i na ugovore iz ove **glave** Zakona.“³⁸ U oba slučaja glavni mehanizam nastanka tih značenja je metafora. „Predstavnik“, odnosno „nositelja obitelji“, muškarca, često se, zna nazvati *glavom*, što je učestala upotreba toga leksema u beletristici. Tu je riječ o sinegdohi, podvrsti metonimije. Jedna od njezinih realizacija je predstavljanje cjeline dijelom, dakle konkretno u sljedećem primjeru, *glava* je zamjena za *čovjeka* kao „predstavnik obitelji“. „Prva je takva osnovica kod svakoga naroda njegova zdrava obitelj, naročito seljačka obitelj, koja je jedina po našem starom pravnom shvaćanju nosilac cjelokupne seljačke obiteljske imovine, a nipošto pojedinac, pa makar taj bio i **glava** obitelji. (M. Ivšić)³⁹ No nije riječ samo o obitelji, *glava* se može koristiti i za predstavnike, poglavara drugih društvenih zajednica te se tu također govori o nastanku značenja pomoću sinegdoh, jednako kao i u prethodnome primjeru cjelina se predstavlja dijelom. Tako je npr. to vidljivo u katoličanstvu: „Nadbiskup splitski pozdravivši papine poslanike i kralja Tomislava stade dokazivati, da je pravo njegove biskupije, da bude **glava** Crkve u Hrvatskoj i Dalmaciji. (L. Katić)⁴⁰ *Glava* može određivati i konkretne predmete, tako npr. često dolazi u svezi s povrćem: „Velika **glava** zelja (kupusa) pofuri se i 3 — 4 lista gornja se odrežu. **Glava** se izdube na onoj strani, gdje je koren, u šupljinu se daje nadjev, otvor se zatvori s onim otkinutim listovima, a glavica se dobro zaveže i kuha tričetvrt sata.“⁴¹ Također, u takvim slučajevima upotrebljava se i umanjena, kao npr. „glavica luka“. Isto tako metaforički prijenos se širi i na nežive predmete: „M6 posjeduje više diodnu **glavu** koja se može okretati u 5 zadanih sektora (2

³⁷ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno 23. srpnja 2019.

³⁸ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 23. srpnja 2019.

³⁹ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 23. srpnja 2019.

⁴⁰ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 23. srpnja 2019.

⁴¹ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 23. srpnja 2019.

horizontalna, vertikalni, lijevo i desno), kako bi se dosegle sve moguće pozicije za tretman.“⁴² Metonimijski prijenos značenja, točnije riječ je o sinegdohi, je očit i u korištenju ovoga leksema za predstavljanje skupine ljudi: „Sad se svakog dana spuštaju prema križanju bregovi i uzdižu se jarci s dolinama, a svaka **glava**, čim je Beta podvori, spominje Jelu Borekovu i sjeća se barem nečega iz njena života. (S. Košutić)“⁴³ Nadalje, prije su na kovanicama (slično kako je danas na papirnatim novcima) otiskivani likovi vladara (dakle prema uzoru na živuću osobu), prema tome u sljedećoj rečenici opet govorimo o bliskosti, dakle metonimiji: „»Pismo, ili **glava**?« upita Magdić. »**Glava**. Ali ne zaboravi ipak, gade pokvareni, da sam ja službeno, očemo kasti, državno lice.« (I. Dončević)“⁴⁴

Glagol *gorjeti* jedan je od mnogih koji prikazuju kako polisemija zahvaća i druge skupine riječi, konkretno glagole, a njegovo osnovno značenje je: „biti u plamenu“ (RHJ, 2007: 120). No on može imati i drugačija, slična značenja. „Na grobu Vladimira Bakarića opazili smo cvijeće bez svijeća, dok je po jedna lampa **gorjela** na grobovima Srpanjskih žrtava iz 1845., Josipa Franka i Mladena Lorkovića.“⁴⁵ Tu vidimo primjer metaforičkoga značenja gdje **gorjeti** označava „davanje svjetlosti“ (RHJ, 2007: 120). Leksem se može tumačiti i kao predstavnik bolesti, često sinonim za povišenu temperaturu: „Ruka joj nije bila hladna, iako je upravo izronila iz hladne rijeke, **gorjela** je kao u vrućici.“ Ovaj slučaj je isto metaforičan jer se ne može uočiti nikakva bliskost s izvornim značenjem, ali vidimo da je opet riječ o nečemu što karakterizira vrućina i, možemo to tako reći, „uništavanje“. Kada nešto *gori* to se „uništava“ i „propada“, tako je i kada čovjek ima vrućicu, zbog nje, ako se ne stabilizira, vrati na normalnu tjelesnu temperaturu, čovjek može umrijeti. Posljednje značenje koje se navodi u Anićevu rječniku je: „čeznuti, jako željeti, biti vrlo nestrpljiv“ (RHJ, 2007: 120), npr. „No, mi svi **gorimo** za zlatom, ne vjerujemo da ćemo pustiti da se utakmica dogodi sama od sebe - kazao je Bošković.“⁴⁶ Mehanizam nastanka posljednjega, ujedno i najudaljenijega značenja je metonimija. Više nije u pitanju nešto fizičko, konkretno, nego je proces takvoga *gorenja* psihički i veže se uz osjećaje.

⁴² hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 23. srpnja 2019.

⁴³ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 23. srpnja 2019.

⁴⁴ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 23. srpnja 2019.

⁴⁵, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 31. srpnja 2019.

⁴⁶ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 31. srpnja 2019.

Iz višeznačnoga aspekta također su zanimljivi pridjevi, npr. *industrijski*. Prvobitno znači onaj „koji se odnosi na industriju“ (RHJ, 2007: 146). Drugo značenje nastaje pomoću metonimije, a podrazumijeva „nešto što je proizvedeno u industriji“. Zato što je nešto proizvedeno u industriji, a *industrijski* znači „onaj koji se odnosi na industriju“ znamo da je značenje nastalo prema bliskosti. „Svečane su se nošnje radile od finih i vrlo skupih **industrijskih** tkanina, a radne od ručnoga tkanja splitskih 'Kalice' - poluprofesionalnih tkalja.“⁴⁷ Želimo napomenuti, vidjeli smo to na nekim dosadašnjim primjerima i vidjet ćemo na drugima, da se imenice (jednako tako može se reći i za npr. zamjenice) kao polisemne riječi razlikuju od višeznačnih pridjeva i glagola. Naime, polisemni pridjevi i glagoli često dolaze u svezama riječi koje služe kao objašnjenja toga značenja glagola ili pridjeva, ali to je razumljivo jer pridjevima se opisuje (pa ne dolaze sami), a glagolima se prikazuje radnja što opet znači da se odnose na neku drugu riječ, tako i u analiziranju njihova značenja se često treba pozabaviti i drugim dijelom sveze u kojoj se nalaze. Sljedeće značenje je: „koji služi kao sirovina u industriji“ (RHJ, 2007: 146). „Cilj ove manifestacije bio je očuvanje tradicije uzgoja ove već pomalo zaboravljene **industrijske biljke** za proizvodnju lanenog platna koja je godinama dominirala u Slavoniji.“⁴⁸ Riječju *biljka* objašnjava se kakvo je značenje *industrijskoga*, a to nam govori da je značenje višeznačnih pridjevi ovisno o imenicama uz koje dolaze. Ovdje je riječ o prethodno navedenom značenju zato što se biljke koriste za proizvodnju lanenoga platna i značenje je nastalo metonimijskim putem jer se „industrijska biljka“ i dalje odnosi na *industriju*, odnosno bliska joj je jer dio *industrijskoga* procesa. Treće i posljednje preneseno značenje je također metonimijsko. Kada kažemo posljednje nikako ne znači da ne postoji više niti jedno jer znamo da značenja ovise o kontekstima i da se učestalo proizvode nova te da ovise i o individualnim stilovima pisaca, govornika i sl., kada kažemo posljednje mislimo na posljednje koje smo pronašli, koje je već poprilično rasprostranjeno i koje je u našem istraživanju važno. U Anićeve rječniku, ovako se objašnjava posljednje značenje pojma *industrijski*: „u kojem je industrija razvijena“ (RHJ, 2007: 146). „Dessau je **industrijski** grad s oko 85.000 stanovnika smješten

⁴⁷ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

⁴⁸ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 1. kolovoza 2019

oko 130 kilometara južno od Berlina.⁴⁹ Točnije, dio se koristi za prikaz cjeline pa prema tome govorimo o sinegdohi.

Analizirat ćemo i višeznačnost pridjeva *jednostavan*. Njegovo prvo i osnovno značenje je: „koji se sastoji od jednog dijela, koji je prvi oblik čega složenog“ (RHJ, 2007: 171). Metaforičko značenje: „koji se lako može shvatiti, izvršiti, riješiti, itd.“ (RHJ, 2007: 171) se većinom veže uz rješavanje različitih zadataka, npr. *Zadatak je jednostavan*: svatko će imati svoju stolicu koju će pomicati za par centimetara za svaku fotografiju, i pobjeći iz kadra kada fotografi kažu sad.⁵⁰ *Jednostavan*, metaforički, može označavati i ono što izgledom nije složeno, odnosno pretjerano ukrašeno: „U knjizi se miješaju duh djeteta (koji nevinom željom otvara temeljna pitanja o svijetu) i duh intelektualca koji ta pitanja raslojava, gdje gdje čak i rasplinjuje, pa je vidljiv raskorak između dopadljiva, **jednostavna** stila i zahtjevna sadržaja.“⁵¹ Najzanimljivije je značenje *jednostavnoga* u smislu: „koji se ne izdvaja od drugih“ (RHJ, 2007: 171). To metaforičko značenje je najudaljenije od svoga prototipa i u tome se smislu češće veže uz bića, „ono što je živo“, npr. „Belić je u nadahnutom i emotivno vrlo intenzivnom govoru ponajviše spominjao riječi veliki šampion na ringu i još veći izvan njega, **jednostavan** čovjek, obični ljudi, i sl. zorno dočaravajući karakter veličanstvenog boksačkog šampiona, ali i krajnje **jednostavnog** čovjeka koji je prije 30 godina zaključivši blistavu karijeru odlučio živjeti daleko od svjetla pozornica, ostavivši iza sebe sve ono što je učinio u ringu, kao da se to njega nije ticalo.“⁵²

Leksem *jezik* prvobitno se odnosi na: „pokretljiv mišić u usnoj šupljini čovjeka i životinja, organ za okus i uzimanje hrane, u čovjeka jedan od organa govora“ (RHJ, 2007: 172). Ovaj leksem je sasvim uobičajen i svima govornicima hrvatskoga jezika poznat i u svome prenesenome smislu „sustava riječi kojima se neki narod sporazumijeva“ (RHJ, 2007: 172). Pr. „Valja priznati da ih vješto izmišlja i vješto ugrađuje u cjelinu dajući im vrlo određenu funkciju: očuvanju autentičnih narodnih toponima, hidronima itd. u vremenu kad je tuđinska administracija, jedva poznavajući domaći **jezik**, u raznim sudskim, upravnim i drugim pravnim aktima prekrajala i na

⁴⁹ *Hrvatska jezična riznica*, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno 1. kolovoza 2019.

⁵⁰ *hrWaC*, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

⁵¹ *HNK*, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

⁵² *Hrvatska jezična riznica*, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

tudi **jezik** “prevodila” izvorne nazive naselja, rijeka, polja, planina, rtova, zatona itd.⁵³ Kada govorimo o drugome značenju, možemo ustvrditi da je u pitanju princip bliskosti odnosa. Naime, *jezik* kao produkt ljudskog uma se ostvaruje uz pomoć „jezika organa“ što upućuje na njihovu povezanost, tj. bliskost. U tome smislu ne nastaje novo značenje već se „jezik produkt“ temelji na svojoj vezi s „jezikom organom“, dakle značenje je nastalo metonimijski. No što ako je riječ o znakovnome jeziku ili pisanome? U tome slučaju, rekli bismo, da se *jezik* može promatrati kao metaforičan ostvaraj. Metaforički nastalo značenje je i „jezik tijela“: „Ples, umjetnost tijela, može biti i *jezik*, jezik mnogo snažniji od onoga koji se služi riječima jer ne zahtijeva prevođenje.“⁵⁴ *Jezi*k se može i specijalizirati unutar različitih sfera ljudskoga djelovanja, npr. „poslovni jezik“, „znanstveni“, „administrativno-poslovni“, „računalni“ i sl.

Osnovno značenje leksema *kolo* je: „predmet u obliku kruga ili kružnice“, kao npr. „lončarsko kolo“ (RHJ, 2007: 194). Pored toga, moguće je pronaći još nekoliko značenja, a jedno od njih, koje je učestalo u trima korpusima koje smo pretraživali, se odnosi i na *kolo* kao zajednicu ili skupinu ljudi/stvari koji su povezani nekim zajedničkim karakteristikama. „Jedan da je samo mladić došao u posjete grofici koga ona nije uvela i koji ne spada u **kolo** njezinih ilirskih jednomišljenika, već ga je sama grofica pozvala kao svoga poznanca od plesa, a taj je neki Jakob Podgorski iz Krapine. (A. Kovačić)⁵⁵ Dakle, unutar ovoga primjera jasno je i istaknuto značenje, a odnosi se na skupinu istomišljenika. Metaforom je značenje *kola* kao predmeta koji podrazumijeva konkretan, zbiljski oblik kruga, preneseno, s ciljem opisivanja zajedništva ljudi koji prema tome čine jednu cjelinu što je i odlika kruga (*kola*). Krug je cjelina. Na isti način se može govoriti i o, npr. skupini prirodno nastalih tvorevina: „Tu u najljepšem dijelu ravničarske Slavonije, baš u njezinom središtu, gdje se izdiglo **kolo** srednje visokih gora u podnožju kojih je Požeška kotlina, na desnoj obali rijeke Orljave smjestila se Požega, grad koji je upravo proslavio 770. obljetnicu prvog pisanog spomena svog imena dakle, grad duge povijesti i kulturne tradicije.“⁵⁶ Kolo je i vrsta plesa, također je riječ o metaforički stvorenome značenju, naime,

⁵³ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 27. srpnja 2019.

⁵⁴ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 27. srpnja 2019.

⁵⁵ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html> op.cit., posjećeno: 22. srpnja 2019.

⁵⁶ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 22. srpnja 2019.

karakteristika *kola* je da je to „narodni ples koji najčešće oblikuje krug“ (RHJ, 2007: 194). Primjer: „Izvan crkve **kolo**, veselje i onda sjedanje za zajednički blagdanski stol.“⁵⁷ Veoma je uobičajena upotreba toga leksema unutar sportskih disciplina. „Njegov Lazio već je drugi, pregazivši u prošlom **kolu** Inter i Ronalda u Rimu, za petama vodećem Juventus.“⁵⁸ Dakle, *kolo* ovdje predstavlja jedan segment unutar određenoga sporta, a opet je riječ o događaju koji je povezan nekim svojstvom ili svojstvima, a to je natjecanje. Tu povezanost možda još jasnije možemo izraziti ako npr. napišemo rečenicu: „U prvom **kolu** je ispalo troje natjecatelja, a u drugo ulazi dvoje.“ Vidljivo je da je riječ o određenome tipu sličnosti s glavnim značenjem te je i dalje u pitanju metaforičan prijenos značenja. Važno je još i istaknuti da u Hrvatskoj postoji i časopis *Kolo* pokrenut 1842. godine, kao i hrvatsko pjesničko društvo utemeljeno 1862.⁵⁹ Časopis *Kolo* dobio je ime prema već prije navedenome pučkome plesu istoga imena kako bi „simbolizirao okupljanje književnika i kulturnih djelatnika“ (Selthofer, 2014: 278), a prema tome se razvilo i hrvatsko pjesničko društvo.

Imenica *korijen* je leksem koji se često ističe kao primjer polisemije, pa ćemo i njega nešto detaljnije analizirati. *Korijen* je: „dio biljke (obično u zemlji) kojim se učvršćuje i uzima vodu i hranjive tvari“ (RHJ, 2007: 204). U stomatologiji se *korijen* odnosi na korijen zuba: „Djelomično stapanje zuba podrazumijeva različite kombinacije, primjerice zajedničku caklinu, odijeljenu caklinu uz zajednički **korijen** ili odvojenu pulpnu komoricu.“⁶⁰ Takvo značenje nastaje metaforom, dakle, sličnost u tim dvama *korjenovima* je što oba sadrže značenje „temelja“, „ishodišta“. Time dolazimo i do *korijena* unutar lingvistike. Njegovo značenje je: „dio riječi koji nosi osnovno značenje i čini etimološku osnovu kakve porodice riječi u jednom ili više jezika“ (RHJ, 2007: 205). „Tako, na primjer, pretjeruje kad u tekstu Tajni dnevnik Aleksandra Puškina tvrdi da je već riječ tajni iz naslova indikator da je riječ o krivotvorini, jer je izvedenica iz indoeuropskog **korijena** riječi koja znači krasti, varati.“⁶¹ Mnoge discipline imaju svoje značenje *korijena* pa tako ga se može pronaći i u matematici: „Umjesto toga, imali smo sate i sate matematike, učenje kako izračunati **korijen** iz., pa onda štagigajznam koje već discipline za maltretiranje

⁵⁷ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 22. srpnja 2019.

⁵⁸ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, 22. srpnja 2019.

⁵⁹ Hrvatski jezični portal, <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, posjećeno: 22. srpnja 2019.

⁶⁰ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

⁶¹ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

mozga.⁶² Što se tiče *korijena*, osnovni mehanizam nastanka sekundarnih značenja je metafora, a to i vidljivo na dosadašnjim primjerima. Spominjali smo da je u srži značenja *korijena* „temelj“, „ishodište“, baš to je i vidljivo u metaforičkom značenju „početak, izvor“ (RHJ, 2007: 205). „U noćnoj procesiji od Velikog četvrtka na Veliki petak do današnjih dana očuvao se drevni običaj štovanja Križa, čiji najdublji **korijeni** potječu sa zapadne obale otoka Hvara, a danas se održava i na Korčuli i Braču.“⁶³

Osnovno značenje leksema *linija* je: „crt, potez“ (RHJ, 2007: 228). Drugo, metaforičko, značenje je: „redoviti prometni put prema utvrđenom redu vožnje, plovidbe ili letenja“ (RHJ, 2007: 228). Učestalo se i susrećemo s takvim značenjem jer su putovanja većinom uobičajeni dio ljudskoga života, bilo da je riječ o višednevnim, odmoru, odlasku u školu, na posao i slično. „Znao sam, da pakadne ladje svakog mjeseca stigoše u Meksiko iz Francezke i Englezke; osim toga bijaše i **linija** Hamburg-Meksiko otvorena. (V. Livadić)⁶⁴ *Linija* može označavati i seriju proizvoda, odnosno: „više proizvoda, sprava, aparata itd. koji čine cjelinu ili se dopunjuju u namjeni“ (RHJ, 2007: 228) Za primjer možemo istaknuti: „Razvijajući najsuvremenijom tehnologijom našu **liniju** obuće, fokusirali smo se na ergonomičnost.“⁶⁵ Tu nije riječ o jednom paru obuće već cijeloj jednoj seriji koja posjeduje neku sličnost pa zajedno čine *liniju*. Takvo značenje nastaje djelovanjem metafore jer linija više nije konkretna „crt ili potez“, ali i dalje je slična značenju „crte“. Anić ističe samo ta tri značenja, ali smo mi pretraživanjem korpusa pronašli još neka. Može se govoriti i o metaforičkom značenju „telefonske linije“, odnosno komunikacijskoga kanala: „**Linija** 049 639 281 je otvorena utorkom i četvrtkom od 16 - 18 sati.“⁶⁶ Taj leksem postoji i unutar ekonomije, također nastao pomoću metafore: „Sve točke radijus-vektora, odnosno linije 45°, imaju jednake apscise i ordinate pa za bilo koju vrijednost Y^* radijus-vektor pokazuje nacionalni dohodak ili agregatnu ponudu, a **linija** [formula] veličinu agregatne potražnje.“⁶⁷ *Linija* se specijalizirala u matematici te tamo predstavlja „jednodimenzionalnu osnovnu geometrijsku tvorevinu, može biti ravna (pravac) ili zakrivljena (krivulja)“ (HJP), ali i dalje je zapravo u okviru

⁶² hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

⁶³ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

⁶⁴ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 27. srpnja 2019.

⁶⁵ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 27. srpnja 2019.

⁶⁶ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 27. srpnja 2019.

⁶⁷ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 27. srpnja 2019.

originalnoga značenja. Slično kao i *forma*, *linija* se može odnositi na fizički izgled, a njezin nastanak je tada metaforički: „Megan Fox poznata je po lijepom tijelu i vitkoj **liniji**, ali za to ipak nisu zaslužni geni, već Paleo dijeta koja potječe iz doba paleolitika, kada se najviše jelo crveno meso i biljna hrana.“⁶⁸ *Linija* je polisemni leksem čija je upotreba izuzetno proširena i gotovo zadire u sve sfere ljudskoga djelovanja, bilo to u originalnome značenju ili prenesenome.

Leksem *list*, kao i leksem *glava* su, kada se govori o polisemiji, vjerojatno najpoznatiji primjeri. Glavno značenje leksema *list* je: „bot. organ viših biljaka kojim one dišu“ (RHJ, 2007: 229). Metonimijom se izvodi značenje „list papira“ (bliskost – zato što list papira nastaje od biljke; drveta). „Tim prije što se književnošću proglašavalo doslovce sve od telefonskog imenika do potpuno praznog **lista papira**.“⁶⁹ Jednako tako „list papira“ se može odnositi i na pravne listove. „Uz navedeni zahtjev potrebno je priložiti sljedeće: - vlasnički **list**; - građevna dozvola za objekt koji se priključuje ili dokument sukladno Zakonu o prostornom uređenju i gradnji; - ugovor ili suglasnost vlasnika ako je zahtjev podnio korisnik.“⁷⁰ Zanimljivo je da se *list* može odnositi i na „novine“, dakle, tu bismo mogli isto govoriti o metonimijskome prijenosu nastalome prema „listu papira“. „Ovaj **list** je najviše namijenjen za prosvjetu našeg puka, za promicanje tako duhovnog kao tjelesnog blagostanja našeg.“⁷¹ Riječ je o istom postupku i kada list dolazi u značenju „pisma“. „Pa kad je na večer ostala sama u svojoj sobici, kad su u kući svi zaspali, napisala ona Dušanu ovaj **list**: „Dragi moj – Ostala sam bez tebe kao skršeno drvo (M. Begović)“.⁷² Vidimo da je u prijenosu značenja *lista* učestala metonimija, no postoje i čisti metaforički prijenosi, tako je npr. kada se govori o listu u smislu „Stražnjega dijela potkoljenice“ (RHJ, 2007: 229). Takvo značenje nema nikakvu bliskost s listom papira, ali mu je slično jer je taj dio potkoljenice plosnat. „Rekreativnom vožnjom na otvorenom ili u zatvorenom prostoru ne samo da oblikuju mišiće gornjeg dijela nogu i **listova** nego se i jednostavno rješavaju suvišnih kilograma.“⁷³ Za kraj analize ovoga leksema ostavili smo jedan zanimljiv ostvaraj *lista*. „Riba list (lat . *Solea vulgaris*)

⁶⁸ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 27. srpnja 2019.

⁶⁹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 24. srpnja 2019.

⁷⁰ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 24. srpnja 2019.

⁷¹ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 24. srpnja 2019.

⁷² Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 24. srpnja 2019.

⁷³ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 24. srpnja 2019.

spada u porodicu listovki koju dijeli s ribama poput iverka ili romba.⁷⁴ Naime, *list*: „morska riba plosnata oblika“ (RHJ, 2007: 229) koja izgledom i obliko podsjeća na „biljni list“ zbog svoga uskoga plosnatoga tijela, se tumači u homonimijskom odnosu s *listom*: „dijelom biljke“, što je vidljivo i u Anićeveu rječniku gdje oni dolaze kao odvojene natuknice.

„Građevina ili objekt koji služi za prelaženje ljudi i tereta preko rijeke, morskoga tjesnaca, provalije itd.“ (RHJ, 2007: 258), odnosno *most*, je poliseman leksem. Iz njegova navedena prototipna značenja, izlazi nekolicina drugih. Jedno od toga je i metaforičko značenje „poveznice“, „veze“: „Kao svojevrsnu povijest hrvatske književnosti u kojoj se zrcali naš današnji pogled na pisanu baštinu i koja pokazuje dosege današnje filologije - biblioteku vidi član Uredničkoga odbora akademik Pavao Pavličić, a predsjednik Matice hrvatske i također jedan od urednika prof. dr. Josip Bratulić *Stoljeća hrvatske književnosti* drži **mostom** što spaja književnu baštinu iz davnine sa suvremenim stvaralaštvom, svjedokom povijesnoga hoda hrvatske pisane kulture.“⁷⁵ *Most* ovdje predstavlja sasvim jasno, crtu poveznicu, prijemnicu između prošlosti i suvremenosti u književnosti. U stomatologiji *most* znači: „fiksni zubni nadomjestak“ (RHJ, 2007: 258). To specijalizirano značenje također nastaje pomoću metafore, takav *most* zapravo spaja zub, odnosno popunjava prazan prostor u njemu. Pr. „Sastoji se od tri tanka pramena vlakana za pristup tvrdim naslagama oko implantata, krunica, **mostova** te drugih područja koja su posebno osjetljiva na nakupljanje plaka.“ Jedna od hrvatskih političkih stranaka se naziva *Most* te je taj naziv u homonimskom odnosu s riječju *most*.

Pasija je danas najčešće preoznatljiva u religioznom značenju, no to nije njezino glavno značenje. *Pasija* je zapravo „snažan osjećaj, emotivna ovisnost“, tj. „predmet takve želje ili ljubavi“ (RHJ, 2007: 347). Drugo značenje je još u domeni „snažnoga osjećaja“, ali je ono specificirano: „veliki entuzijazam/predmet takvoga entuzijazma“ (RHJ, 2007: 347), no ono nije učestalo što smo doznali pretraživanjem korpusa jer nismo pronašli niti jedan primjer toga značenja. Vratimo se na religiozni (kršćanski) aspekt, značenje *pasije* je: „Kristove muke od Posljednje večere do smrti“ (RHJ, 2007: 347). Posebnost toga značenja je što se može pisati i velikim početnim slovom, dakle *Pasija*, umjesto *pasija*. „U njoj se lirski subjekt oslanja na spoznaju o

⁷⁴ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 24. srpnja 2019.

⁷⁵ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 27. srpnja 2019.

slobodi posredstvom **pasije** Isusa Krista.“⁷⁶ „Muka“ je slična značenju „snažan osjećaj“ pa tako znamo da je riječ o metafori. Na temelju toga se javlja i podznačenje „književne vrste (dramskoga djela) koja opisuje Isusove muke“, (RHJ, 2007: 347). „Ako je prva grčka legenda o sv. Kristoforu u obliku kratke **pasije** nastala u 6. stoljeću, a prve europske verzije **pasija** zabilježene su u Francuskoj u 9. stoljeću.“⁷⁷ Takvo značenje nije nastalo metaforom već metonimijom, blisko je originalnome značenju pasije, i dalje je riječ o tipu „snažnog osjećaja“ jer su muke prenesene na književni plan. Sadržaj se mijenja za književnu vrstu po istom principu kako se npr. književnik mijenja za djelo, npr. *Posudi mi Bulgakova*. Dakle riječ je o logičkom tipu metonimije. „Muka“ postaje sadržaj djela pa se *pasija* u značenju Kristovih/svetačkih muka primjenjuje na književnu vrstu. Jednako tako značenje *pasije* može biti prikazano glazbeno: „Ta Pärtova **pasija** zanimljiva je prije svega po izvodilačkome sastavu: solističkim ulogama Krista (bas) i Pilata (tenor), zatim četvero solista u ulozi evanđelista i zbornoga manjeg sastava u ulozi antičkoga korpusa; pored toga orgulje i instrumentalni kvartet (dvoje puhača i dvoje gudača) u povremenoj suradnji s vokalnim dionicama.“⁷⁸, a čak se u tome kontekstu može govoriti i o slikarskome prikazu, na što je i usredotočen sljedeći primjer. „Upravo slika pod naslovom *Oko treće ure* predstavlja trenutak kada Isus ostavlja svijet i predaje svoj duh u ruke Očeve. To je najpotresnija slika ove slikarske **pasije**, koju ćemo dugo pamtiti.“⁷⁹ Zajedničko svim značenjima je snažnost osjećaja koje je temelj izvornoga značenja, kao što je prikazano te može kroz specijalizaciju biti predstavljeno negativno („muke“) ili pozitivno („entuzijazam“). Upotreba *pasije* u značenju „muke“ preuzela je mjesto izvornoga značenja „strast“ i potisnula je značenje „entuzijazam“ te tako gotovo postala jedini poznati ostvaraj, što smo prikazali i na primjerima i na tome što „pozitivno“ značenje nije zastupljeno u mrežnim korpusima hrvatskoga jezika.

Pismo je „sustav vidljivih oblika (slika, simbola, zastava) proizvedenih radi obavještanja i memoriranja“, odnosno „sustav grafičkih znakova koji predstavljaju elemente govornoga jezika i služe za pisanje“ (RHJ, 2007: 358). Iz glavnoga značenja toga leksema proizlazi nekoliko bliskih, nastalih metonimijom. „Omotnica u

⁷⁶ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

⁷⁷ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

⁷⁸ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

⁷⁹ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

kojoj je papir s tekstom koji se šalje drugome“ „ ili „sam tekst koji se šalje“ (RHJ, 2007: 358) je jedno od takvih, a vjerojatno je i najpoznatije značenje leksema *pismo*. „Tu nadjoše gospodaricu Jagu za poslom. Ilija nereče ništa, već sašav u svoju sobicu za dućanom, sjede pisati i pisao je dugo, dugo u noći, i drugog jutra ponese veliko zapečaćeno **pismo** na varošku kuću.“ (A. Šenoa)⁸⁰ „Sam tekst koji se šalje“ je zapravo manje ograničeno značenje, nego „omotnica u kojoj je papir s tekstom koji se šalje drugome“ jer takav se tekst može provlačiti u različitim sferama ljudskoga djelovanja, a može biti i elektronički oblik pisma. „U **pismu** se predlaže da budu pooštrene kaznene mjere, da se maloljetnim prijestupnicima kazne odmjeravaju u skladu s težinom kriminalnog djela, a ne prema ublaženom kriteriju, da se ubrza istražni postupak i suđenje napadačima na vozače taksija, zatim da se osumnjičeni za napade zadrže u pritvoru sve do završetka sudskog postupka te da se sudski utvrdi odgovornost roditelja, odnosno skrbnika, za kriminalno ponašanje maloljetnika.“⁸¹ Sljedeće metonimijsko, govorimo o metonimijskima zato što se bliskost vidi u dijelu glavnoga značenja: „korištenju sustava grafičkih znakova za pisanje“, je slično prethodnome. Riječ je o „službenom aktu, službena potvrda koja služi kao dokaz čemu ili potvrđuje pravo na što“ (RHJ, 2007: 358). „Po završenom stacionarnom smještaju djeteta centar za socijalni rad dužan je odmah zatražiti od liječnika primarne zaštite koji je dijete uputio na liječenje otpusno **pismo** na osnovi kojega će zatražiti od prvostepene stručne komisije ocjenu da li je djetetu i nadalje potrebna njega.“⁸² „Rukopis, način pisanja“ (RHJ, 2007: 358) je predzadnje značenje koje nam se donosi u Anićevu rječniku. „DISGRAFIJA je poremećaj pisanja prema jezičnim pravilima, a manifestira se u mnogobrojnim nepravilnostima kao što je nečitko i neuredno **pismo** koje je neprimjereno kronološkoj dobi, izostavljanje slogova i riječi, nemogućnost pisanja u crtovlju, nedostatak analitičke pažnje i sl.“⁸³ I dalje je glavni mehanizam nastanka toga značenja metonimija. Značenje koje pripada razgovornome stilu hrvatskoga jezika: „naličje kovanice na kojem obično ima više teksta nego na licu“ (RHJ, 2007: 358), je najudaljenije od glavnoga pa mu je ponešto teže odrediti mehanizam nastanka, no proučavajući ga vidimo da je istaknuta bliskost: tekst, znakovi koji tvore tekst prevladavaju tom stranom kovanice

⁸⁰ *Hrvatska jezična riznica*, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

⁸¹ *HNK*, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

⁸² *HNK*, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

⁸³ *hrWaC*, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

(za razliku od prednje stranice, glave, na kojoj je slika). „Tek kasnije, nakon godina i godina glume i života u kazalištu, shvatio sam da je gluma i kazalište općenito kao **pismo** i glava neke kovanice, malo vidiš **pismo** malo glavu koji se izmjenjuju nekom nedokučivom čarolijom, lice i naličje života tek naizgled tuđih, a mi glumci svojom vještinom pokušavamo kovanicom malog apoena kupiti što više publike ili se trudimo da kovanicu velikog apoena ne potrošimo uzalud i da joj damo neki samo naš sjaj.“⁸⁴

Imenica *plamen* sljedeći je leksem koji ćemo obraditi. Prototipno značenje je: „usijani, svjetleći plinovi koji se javljaju pri izgaranju čega“ (RHJ, 2007: 361). Prenesenim značenjem, na temelju sličnosti podznačenja „svijetlo, osvjetljeno“, nastaje novo značenje *plamena*: „jaka svjetlost, osvjetljenje“ (RHJ, 2007: 361). „Još jednom je sunce igralo nad brijegom. Blistavi **plamen** prelijevao se preko hrpta i zatamnio sve zapadne bregove nad dolinom. (V. Kaleb)⁸⁵ Slično značenje, nastalo prema istom principu je: „sjaj, bljesak kao izraz osjećanja“ (RHJ, 2007: 361). „Starac je ponovno ugasio **plamen** u očima, kao da se povlači u svoj obični svijet zamišljenog profesora matematike. (A. Bonifačić)⁸⁶ Posljednje značenje *plamena* se opisuje kao „snažno uzbuđenje“ (RHJ, 2007: 361). „Dragutin je često puta opazio kako su joj rajске oči crvene od suza, on je znao da ga ona ljubi, te nije želio da je još nesretnijom učini, nije htio da se u njenim djevičanskim grudima posve rasplamti **plamen** prve ljubavi koja je još tinjala. (E. Kumičić)⁸⁷ Na proširenje značenja *plamena*, odnosno stvaranja novoga značenja utjecala je metafora, a tako je i s posljednje istaknutim značenjem. I ovim leksemom samo jasnije uočavamo da udaljenost značenja u svakome leksemu nikada nije jednaka. Nekada je značenje toliko udaljeno da je teško odrediti pripada li istome leksemu, a tek kojim je mehanizmom nastalo, a ponekad su značenja okupljena oko prototipa lako prepoznatljiva, nijansirana značenja.

Tipično i glavno značenje glagola *popustiti* je: „(što) učiniti da što postane manje napeto ili zategnuto“ (RHJ, 2007: 390). Slično značenje vidimo u sljedećem primjeru: „Bacili su ga u vodu nadajući se, da će vjetar **popustiti**, i da ne dođu na

⁸⁴ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

⁸⁵ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

⁸⁶ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

⁸⁷ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 10. kolovoza 2019.

kraj, dok se ne razdani- tvrdio je Antun Šabarić, stari mornarina.⁸⁸ Popustiti dakle može značiti: „**a.** postati manje zategnut sin. olabaviti (se) **b.** postati manje krut, tvrd [led je ~o] sin. omekšati **c.** smanjiti se u snazi [~la zima]“ (RHJ, 2007: 390). U prikazanome primjeru, značenje se konkretno odnosi na „smanjiti se u snazi“. Dakle, nadali su se da će se intenzitet vjetra smanjiti, odnosno da će slabije puhati. Prijenos značenja prema osnovnome nastao je metaforički. Nadalje, postoji i značenje: „(komu, čemu) prestati se protiviti, pomiriti se s čim [pametniji popušta]“ (RHJ, 2007: 390); „Nikada nisam baš nešto bila razmišljala o djeci - nije mi to bio cilj u životu , no **popustila sam**.“⁸⁹ Značenje „pomiriti se“ ili „prestati se protiviti“ nastaje upotrebom metafore. Posljednje značenje koje smo pronašli je: „(u čemu) biti slabiji od onoga što se očekivalo [~ti u učenju]“ (RHJ, 2007: 390). „Susjedi su me optužili da maltretiram kći, no upravo su u školi u Tovarniku moju Antoniju maltretirali, govorili joj da je šugava i druge gadarije, kaže Antom, tvrdeći da je zbog svega njegova kći jako **popustila** u učenju.“⁹⁰ Poput i prethodnih značenja, i ovo je nastalo djelovanjem mehanizma metafore.

„Stvarna, neposredno korisna djelatnost“ (RHJ, 2007: 406), osnovno je značenje leksema *praksa*, iako je nama konkretno poznatiji u značenju: „stručnoga rada“. „Sudionici u raspravi posebno su bili kritični u odnosu na **praksu** koju učenici moraju obaviti u hotelima i drugim ugostiteljskim objektima, jer po mišljenju mnogih, tom načinu stručnog obrazovanja još uvijek nije dana odgovarajuća važnost.“⁹¹ Takvo značenje i dalje u potpunosti pripada prvome pa njegov nastanak zapravo nije uzrokovan ni metaforom, a niti metonimijom. Istraživanjem korpusa može se pronaći i još jedno slično značenje: „primjena, provedba u djeli/običaj, navika, postupak“ (RHJ, 2007: 406). „Po uzoru na **praksu** u razvijenim zemljama, na temelju ugovora o poslovnoj suradnji što su ga Ministarstvo turizma i Hrvatska televizija potpisali koncem prošle godine, uz potporu hrvatske Vlade je sredinom travnja eksperimentalno počelo emitiranje žive slike s turističkih područja diljem hrvatskoga Jadrana na 2. i Satelitskom programu HTV-a.“⁹² Posljednje značenje je također metaforično i karakteristično je za filozofiju, dakle govorimo i o specijalizaciji

⁸⁸ *Hrvatska jezična riznica*, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 29. srpnja 2019.

⁸⁹ *hrWaC*, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 29. srpnja 2019.

⁹⁰ *HNK*, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 29. srpnja 2019.

⁹¹ *HNK*, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 8. kolovoza 2019.

⁹² *HNK*, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 8. kolovoza 2019.

značenja: „aktivan čovjekov odnos prema zbilji; prema nekim filozofskim teorijama, najvažniji atribut čovjeka koji je biće prakse“ (RHJ, 2007: 406). „Sve to je svodi na znanost koja ustvari ubrzano odumire na zapadu, jer ne može pružiti zadovoljavajuće odgovore na potrebe ljudi, a njezino mjesto popunjavaju istočni sustavi religije, filozofije, duhovne **prakse** ili etike...“⁹³

Prvo značenje *predmeta* je konkretno: „nešto što se može vidjeti ili opipati, materijalni objekt“ (RHJ, 2007: 412). Drugo značenje „osoba ili stvar na koju je usmjereno djelovanje, osjećaji ili misli“ je metaforičko. „Cvijeta: Reći ću Vam: platoničari (kako hoće veliki platoničar Plotin u šestom dijelu sedme knjige Eneada, u razmatranju o dobru) lijepo smatraju istovjetnim dobru; jer dobro svi žele i ljube, a tako ne bi moglo biti da ono u sebi nema nikakove ljepote, štoviše, da ono nije sama ljepota, koja je upravo **predmet** ljubavi; a budući da ljubav proizlazi iz naše volje, ona nikad ne bi željela lijepu stvar da je ne smatra i dobrom; i to je dobro jedinstveni predmet naša volje i želje, kako kaže Aristotel u trećoj knjizi djela *O duši*.“⁹⁴ Značenje „ono što se oblikuje“ također je nastalo po sličnosti, taj *predmet* više ne stoji samostalno u rečenici poput *predmeta* s prvotnim značenjem, nego služi kao dio sintagme, najčešće dolazi u spojevima, a ne samostalno: [~ *rada*] (RHJ, 2007: 412). „Učenici su strpljivo slijedili upute i lagano uobličavali **predmet** izrade.“⁹⁵ Jednako je i s „ono o čemu se govori, raspravlja ili piše [~ *rasprave*]“ (RHJ, 2007: 412). „No sva je ta čežnja uzaludna kad je osjećajnost toliko atrofirala da su prozi kao **predmet** pisanja ostali samo instinkti straha, samoće, suvišnosti.“⁹⁶ „Oblast znanja, grana znanosti kao dio školske nastave“ (RHJ, 2007: 412) je veoma poznato metaforičko značenje jer je dio života svakoga čovjeka. „Iako je vrlo brzo razjašnjeno da se s vjeronaukom nije u školama dogodilo ništa novo, tj. da on i dalje ostaje izborni (pa tek nakon toga obvezatni) **predmet**, čini se da je ostalo još tamnih oblaka baš na važnoj relaciji većina – manjina.“⁹⁷ U administraciji, odnosno administrativno-poslovnome stilu specijalizacija *predmeta* znači „postupak koji se vodi o nekome događaju“ ili „službeni spis“, a nastao je prema sličnosti s izvornim značenjem. (RHJ, 2007: 412).

⁹³ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac:align=, posjećeno: 8. kolovoza 2019.

⁹⁴ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 8. kolovoza 2019.

⁹⁵ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac:align=, posjećeno: 8. kolovoza 2019.

⁹⁶ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 8. kolovoza 2019.

⁹⁷ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 8. kolovoza 2019.

„Ono što se u ovom relativno kratkom vremenu poslovanja ureda nametnulo kao imperativ jest individualan pristup i potpuna profesionalna koncentracija na svakog klijenta i svaki pravni **predmet** posebno Karlo Novosel rođen je u Zagrebu, 1981. godine.“⁹⁸

„Ukupnost materijalnog svijeta, svemira i sile koje u njemu djeluju, sve postojeće po sebi bez čovjekova rada“ (RHJ, 2007: 437) je prvo značenje *prirode*. Iz njega po principu bliskosti proizlazi „ukupnost klimatskih uvjeta s biljnim pokrovom i plodnošću, krajina“ (RHJ, 2007: 437). „Upravo to: dječja književnost ne dvoji o tim vrijednostima, osobito književnima nego se spram njih tako postavlja upravo stoga što su one 'svetinja' odraslima: Nestrpljivi djed Jozo energično je pokazivao štapom prema sjeveru kao svojedobno ban Jelačić na trgaču; Ni okrutne zamke velegrada ni surova, divlja **priroda** ne mogu nauditi ljudima čvrstih živaca i jake volje, sposobnim da se suoče sa svim opasnostima, ljudima nazbilj što bi rekao dum Marin koji je živio nešto niže uz obalu; Izbezumljeno je lutao stanom, popikavao se o rubove sagova, udarao koljenom o rubove namještaja i lebdio na rubu pameti kako bi rekao miroslavni Krleža. (S. Hranjec)⁹⁹ Značenje je metonimijsko zato što je priroda kao „skup klimatskih uvjeta“ i dalje dio materijalnoga svijeta koji postoji bez ljudskoga djelovanja. Sljedeće značenje je nešto udaljenije, a to je: „kraj izvan gradskih naselja“ (RHJ, 2007: 437), a odrediti mehanizam nastanka je malo teže nego u prethodnome primjeru. Naime, kada se kaže da je to kraj izvan gradskih naselja, može se misliti i na selo pa prema tome više ne postoji toliko bliskosti koliko sličnosti s prvim značenjem, dakle mehanizam nastanka bi bio metafora. Priroda više ne mora predstavljati ukupnost materijalnoga svijeta koji postoji neovisno o čovjeku jer sada ona može predstavljati i, npr. mirno, slabo naseljeno mjesto izvan gradske urbanosti, okruženo prirodnim tvorevinama i sl. „lako istraživanja pokazuju kako ih 70 posto smatra da rad trgovina nedjeljom nije potreban, 'amerikanizacija' potrošačkog društva učinila je svoje pa, umjesto na izlete u **prirodu**, hrvatski potrošači nedjeljom odlaze na cjelodnevnne 'izlete' u šoping centre.¹⁰⁰ Zanimljivo je da leksem *priroda* može biti u funkciji opisa, odnosno ona je tada „osnovno svojstvo koga ili čega“, „urođeno svojstvo ili ukupnost svojstava“ (RHJ, 2007: 437). „Ova recipročna **priroda** odnosa

⁹⁸ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac:align, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

⁹⁹ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹⁰⁰ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 29. srpnja 2019.

između sadašnje vrijednosti i buduće vrijednosti omogućuje iznalaženje sadašnje vrijednosti na dva načina: (a) množenjem FV_n sa $PVIF_{i,n}$ (uporabom Tablice izračunatih vrijednosti $PVIF_{i,n}$ za razne kombinacije vrijednosti i , n ili primjenom postupka opisanog u bilješci 138); i (b) dijeljenjem FV_n sa $FVIF_{i,n}$ (uporabom Tablice izračunatih vrijednosti $FVIF_{i,n}$ ili s pomoću običnog kalkulatora primjenom postupka opisanog u bilješci 139).¹⁰¹ Značenje je nastalo metaforom, kao i posljednje: „naziv školskoga predmeta u kojem se proučava priroda“ (RHJ, 2007: 437). „Kada smo vidjeli da unatoč obećanjima ni ove školske godine od popravka semafora očigledno neće biti ništa, u nastavi predmeta **priroda** i društvo među djecom smo provodili edukaciju vezanu uz sigurnost u prometu, te smo od osnovne škole 'Ivan Štark' kupili veći broj dječjih radova-prometnih znakova te ih dijelili našoj djeci - kaže prof. Snježana Lustig, ravnateljica OŠ Tenja.“¹⁰²

Leksem *program* prvobitno znači: planirani sadržaj i cilj rada kakve djelatnosti, odnosno (konkretno u prosvjeti): sadržaj predmeta koji se predaje u školama u okviru nastavnog plana“ (RHJ, 2007: 446). Jedno od značenja *programa* je i „sadržaj koji želi ostvariti politička stranka, društvena organizacija, organ državne vlasti i sl.“ (RHJ, 2007: 446). „Stanimirović i Pupovac su izvijestili Predsjednika o tijeku daljnje normalizacije života u istočnoj Slavoniji, posebice o provedbi **programa** dvosmjerna povratka (Hrvata u to područje a Srba u ostale dijelove Hrvatske, izdavanju dokumenata, primjeni Zakona o oprostima te o radu i ulozi srpskih manjinskih udruga kojima su na čelu, priopćeno je iz Ureda Predsjednika Republike Hrvatske.“¹⁰³ Takvo značenje je nastalo metonimijom, prototipni *program* i njegovo drugo značenje nemaju velike razlike, podrazumijevaju isto, ali se ostvaruju u različitim područjima ljudskih djelatnosti pa dolazi do male promjene značenja. S druge strane metaforičkim prijenosom se stvara značenje: „popis točaka koji se izvode na priredbi, koncertu“ ili „popis emisija radija, televizije i njihov raspored“ (RHJ, 2007: 446). I dalje se pod tim podrazumijeva „sadržaj“, ali je značenje pojednostavljeno i može se samo i opisati riječju „popis“, dok se glavno značenje njome ne može opisati jer podrazumijeva više. „Za malo stigne mu **program** budućeg kolaškoga koncerta, gdje je i njegova skladba uvrštena bila. Isti mah dobije i pismo od glazbenoga recenzenta

¹⁰¹ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 8. kolovoza 2019.

¹⁰² HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 8. kolovoza 2019.

¹⁰³ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

jednoga zagrebačkoga lista s molbom, da mu odgovori na ovaka pitanja: Kad je skladao svoj 'Adagio'?", (V. Novak).¹⁰⁴ Sljedeće metaforičko značenje je slično prethodnome, ali sada više nije riječ o „popisu“ već samoj emisiji; „radio ili TV emisija na određenoj frekvenciji“ (RHJ, 2007: 446). „Razlika je vidljiva već na prvi pogled, tako da je sada puno ugodnije gledati tv **program** na LCD i plazma televizorima.“¹⁰⁵ Posljednje značenje je također nastalo metaforom: „popis operacija i naredbi koje računalo razumije u svrhu obavljanja neke zadaće“ (RHJ, 2007: 446). Ono je najudaljenije od svoga prototipa, ali kako postoji sličnost znamo da je i dalje riječ o polisemiji, a ne homonimnome leksemu. „Izradio je računalni **program** pomoću kojeg je došao do brojeva kreditnih kartica kupaca na internetu i obavio više od 2 .000 transakcija.“¹⁰⁶

Značenje *projekcije* kao „na platno prenesene povećane slike fotografske snimke pomoću optičkog uređaja“ (RHJ, 2007: 447), npr. film, je širom rasprostranjeno značenje, ali zapravo u rječniku se ne navodi kao prvo. Prvo značenje je matematičko: „ravninska slika skupa točaka u prostoru dobivena projiciranjem, tj. preslikavanjem pri kojem sve spojnice pridruženih parova točaka: a. ili prolaze jednom točkom b. ili su paralelne sa zadanim pravcem“ (RHJ, 2007: 447). Filmsko, metaforičko značenje koje smo naveli možemo vidjeti u slj. primjeru. „U nastavku Festivala bit će prikazane dvije **projekcije** avangardnih filmova i videa iz Hrvatske u izboru Hrvoja Turkovića.“¹⁰⁷ Njegova sličnost s prvim značenjem se očituje u zajedničkoj komponenti „projiciranja“, odnosno „preslikavanja“. Treće značenje *projekcija* je također nastalo pomoću metafore: „ideja, zamisao o čemu ili predviđanje“ (RHJ, 2007: 447). „Tko u razvijanju takve vrste misaonih **projekcija** ide još i dalje, taj će se suočiti s pitanjem nije li ta fantastična priča možda osebujna kontrafaktura.“¹⁰⁸ U psihologiji se *projekcija* specijalizirala pa ima posebno značenje: „nesvjesni obrambeni mehanizam kod kojega se ono što je emocionalno neprihvatljivo na nesvjestan način odbacuje i pripisuje (projicira) drugima“ (RHJ, 2007: 447). „Poznavanje mehanizma **projekcije** pomaže u shvaćanju uzroka

¹⁰⁴ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹⁰⁵ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹⁰⁶ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹⁰⁷ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹⁰⁸ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

anksioznosti, depresije, emocionalnih tegoba i čestih razloga obiteljskih svađa.¹⁰⁹ To značenje nastaje metaforom, a sličnost koju dijeli s prvim značenjem je „prijenos“ ili „preslikavanje“.

Leksem *put* je dobar primjer za naše proučavanje iz više razloga. Najvažnije je to što je poliseman, ali je i u homonimijskome odnosu što ga čini još zanimljivijim i kompleksnijim. Naime, postoje tri različita leksema *pût*. *Put*¹ je: „ a. utaban i utrt dio zemlje koji služi za prolaženje i kretanje b. prostor po kome se ili kroz koji se odvija kretanje i javni promet“ (RHJ, 2007: 463), *put*² je prilog/čestica, a *put*³ „boja kože“. (RHJ, 2007: 463). *Put*¹ ima najviše sporednih značenja pa ćemo njega analizirati. Iz navedenoga glavnoga značenja izlazi metaforičko: „veza s dalekim krajevima“; „Preko ostataka grada Merva, slijedeći **put** svile, ući će u Uzbekistan gdje će posjetiti legendarni grad Samarkand i Bukharu, glavni grad puta svile koji je stariji više od 2500 godina.“¹¹⁰ i značenje „cesta“ koje se u Anićeve rječniku navodi s prethodnim značenjem, dakle oba pod brojem 2, rastavljeni na a i b. „Pojam samo približno određuje naselje okupljeno sa obje strane ceste (**puta**) uz koju se, na uskim dugim parcelama, okomitim na cestu, nižu kuće jedna do druge.“¹¹¹ *Put* u značenju „ceste“ je dio izvornoga značenju jer npr. *putevi* (dio zemlje za prolaženje i kretanje/prostor gdje se odvija kretanje i promet) betoniranjem postaju *ceste*. Sljedeće značenje temeljeno je na sličnosti: „način, sredstvo, mogućnost da se dođe do čega“ (RHJ, 2007: 463). „Kakva li čuda da su komunisti vođeni tom idejom nakon katastrofalnog loma socijalističkoga dirigitiranoga gospodarstva došli do zaključka da je kapitalistička alternativa, tj. privatizacija i rušenje nacionalnih barijera, jedini **put** do cilja.“¹¹² *Put* se specijalizirao i u anatomiji, a tu znači: „organ u obliku kanala kojim se vrši kakva fiziološka funkcija“ (RHJ, 2007: 463). „Mišljenja smo da kada zajedno slušamo predavanja te u radionicama uvježbavamo hitne medicinske postupke tako da svaki član tima radi ono što je u njegovu djelokrugu rada , možemo bolje savladati određene postupke zbrinjavanja pacijenata kod kojih je **dišni** put ugrožen.“¹¹³ Ne postoji nikakva bliskost s glavnim značenjem te se ne može govoriti o metonimiji, istaknuta je sličnost jer oba značenja podrazumijevaju „prolaz“. Značenje može biti i

¹⁰⁹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹¹⁰ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹¹¹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹¹² HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹¹³ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

„odlazak i boravak izvan svoga mjesta“ (RHJ, 2007: 463). „Iako sam nevoljko otišao na daleki **put**, ipak nisam ni najmanje požalio što sam tako odlučio jer sam tamo praktički doživio najljepše nogometne trenutke koje ne možeš zorno opis(iv)ati nego ih trebaš osjetiti!“¹¹⁴ Mehanizam pomoću kojega nastaje takvo značenje je metonimija jer ako netko ide na *put*, on hoda *putem* („stazom“, „cestom“) ili prolazi njime u nekom prijevoznom sredstvu. „Smjer kretanja, aktivnosti, razvitka“ (RHJ, 2007: 463) se također može označiti riječju *put*. „Naime, to je problem s kojim se Split svakodnevno susreće i u sklopu kojeg će se morati pronaći pravi **put** da se sačuva i valorizira ono što posjeduje, kazala je Neda Ritz napominjući kako je većina veleposlanika o Hrvatskoj čula kroz priče o ratu i teška razaranja.“ Vidimo da je u stvaranju značenja leksema *put* pretežito glavni mehanizam metafora, tako je i u posljednjem značenju; „putanja, staza, trag koji se konstruira, zamišlja ili predočuje kao kretanje nekog tijela i sl.“ (RHJ, 2007: 463). „Duša na dlanu siromaha slijedi sunčev **put** ka zenitu, a sunce tješi njeno slomljeno srce, liječi ga od bezimene bolesti i na dlanovima siromaha u predvečerju umjesto tuge ostadoše bliješteći kristali plavoga safira.“¹¹⁵

Primarno značenje leksema *reprodukcija* je biološko: „razmnožavanje, obnavljanje vrste“ (RHJ, 2007: 487), ali se specijaliziralo u raznim domenama, npr. u glazbi, slikarstvu ili pak ekonomiji. Glazbeno značenje nastaje pomoću metafore: „instrumentalna ili vokalna interpretacija skladbe kao predložka“ (RHJ, 2007: 487). „Godinu kasnije, 1888., na Franklinovu institutu u Philadelphiji, Emile Berlinger, podrijetlom Nijemac, prikazuje svoj uređaj za **reprodukciju** zvuka na ploče s ručnim pogonom kojeg je nazvao gramofon, a služi za zabavu.“¹¹⁶ U likovnoj umjetnosti ili umjetnosti općenito se koristi *reprodukcija* s nešto drugačijim značenjem, ali jednako nastalim djelovanjem metafore. „Na 80-ak stranica i uz mnoštvo pomno odabranih fotografija naše kulturne baštine te **reprodukcija** slika, 'L' Oeil - Les arts en Croatie' kroz tekstove Nenada Cambija, Ive Babića, Igora Fiskovića, Vladimira Markovića i Krune Kamenova donosi pregled hrvatske umjetnosti od antike i srednjovjekovlja preko renesanse i baroka do danas.“¹¹⁷ U ekonomiji je značenje „obnavljanje proizvodnih sredstava, kapitala i vrijednosti u procesu proizvodnje“ (RHJ, 2007: 487).

¹¹⁴ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 7. kolovoza 2019.

¹¹⁵ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 7. kolovoza 2019

¹¹⁶ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹¹⁷ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

„Danas kapitalist više ne predujmljuje kapital za **reprodukciju** radne snage.“¹¹⁸ Posljednje značenje reprodukcije, također nastalo metaforom je: „slušanje ili gledanje snimljenoga“ (RHJ, 2007: 487). „Količina analognih zapisa , mikrooblika i fotografija, iskazuje se u broju snimaka, količina zvučnih, filmskih i video zapisa u trajanju *reprodukcije* , a količina digitalnih zapisa uz to i u kilobajtima i broju datoteka.“¹¹⁹

Značenje leksema *rod* je prilično zanimljivo, prvobitno zato što mu je prototipno, glavno značenje rastavljeno na 4 dijela: „**1. a.** ono što je rođeno sin. porod, porod, potomstvo, vrsta **b.** obitelj, obiteljska loza, soj **c.** rodbina, srodnici (obično krvni, po ocu i majci) **d.** svojta [biti ~]“ (RHJ, 2007: 492). Vidimo da među podznačenjima nema velike razlike, zato se i navode zajedno. Iz njih izlazi metaforičko značenje „urod, plod, plodovi [~ voća]“ (RHJ, 2007: 492). „Uklanjanje glavne kočnice gospodarskog procvata Dalmatinske zagore i procvata oraha (i drijena koji je kao eko voće koje na **rod** dolazi mnogo prije oraha voće budućnosti) Hrvatsku ne košta ništa.“¹²⁰ U znanosti i biologiji značenje je specijalizirano: „**a.** jedinica za klasifikaciju biljaka i životinja, viša od vrste, a niža od porodice **sin.** genus **b.** vrsta ili podvrsta neke duhovne djelatnosti, područja, grane, discipline **c.** kategorija, red, tip“ (RHJ, 2007: 492). Podtip a pripada biologiji. „Postoji mnogo vrsta u ovom **rodu** biljaka, ali se uglavnom koriste zrna *Coffea arabica* (typica i bourbon) i *Coffea canephora* (robusta), a arabica je poznata kao brazilska kava, dok se *C. canephora* uglavnom uzgaja u Africi.“¹²¹ A ostali se mogu pronaći u različitim znanstvenim područjima kao jedinica za opisivanje vrsta, kategorija, tipova djelatnosti, područja i slično. „Melodrama nije tek manje vrijedan književni **rod** nego je to i poseban nazor na svijet, koji izvire iz samoga života.“¹²² Gramatika ima specijaliziranu upotrebu leksema *rod* (kao i u dosadašnjim primjerima nastanak je metaforičan), u značenju: „formalni rod riječi u pojedinim jezicima izražen različitim morfološkim sredstvima (članom, deklinacijom i sl.)“ (RHJ, 2007: 492), a to se može povezati i sa značenjem prirodnih spolova, iako gramatički rod i prirodni rodovi nisu isto. „Članak 6. Izrazi koji se koriste u ovome Zakonu koji imaju rodno značenje, bez

¹¹⁸ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹¹⁹ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹²⁰ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹²¹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹²² HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

obzira jesu li korišteni u muškom ili ženskom **rodu**, odnose se jednako na muški i ženski **rod**.¹²³

Čestica *samo* znači „jedino“ ili „isključivo“ (RHJ, 2007: 499). Iz nje proizlazi veliki broj drugih značenja, a jedno od tih je i unutar ove rečenice: „Stoga bi dolazak većeg broja američkog vojnog i civilnog osoblja, koje upošljava Pentagon, zahtijevao **samo** nešto veći broj sastanaka i dužu koordinaciju, osobito ako je riječ o borbenim postrojbama i složenoj vojnoj tehnici.“¹²⁴ Značenje leksema *samo* u ovome kontekstu se može protumačiti riječju „tek“. Dakle, zahtijevao se tek nešto veći broj sastanaka, što znači da se nije zahtijevao puno veći broj, misli se na mali pomak. Riječju *samo* se tako može naglasiti razlika koja je mala, ali opet bitna da se istakne. Nadalje, učestalo se koristi i u značenju: „malo prema očekivanju, obično u najmanjoj mjeri, količini po najnižoj cijeni“ (RHJ, 2007: 499). „Tako, primjerice, sedam dana na Hvaru sada stoji **samo** 1.099 kuna (plus 250 kuna autobusni prijevoz), dok se u Primošten može već za 1.190 kuna.“¹²⁵ *Samo* je riječ koja se može koristiti u mnogim situacijama, pa su i njegove primjene široko rasprostranjene i često dolazi u svezama s različitim spojevima i sintagmama, a upravo njihova različitost kao rezultat ima različita značenja leksema *samo*, kao npr. „Nikada se nismo pitali **kako je samo** sve to stigla napraviti?“¹²⁶ *Samo* unutar ove sintagme služi kao pojačivač efekta iznenađenja i čuđenja, pitamo se kako je netko uspio nešto napraviti što dovodi do zaključka da je to nešto bilo teško pa se stoga upotrebom leksema *samo* želi istaknuti teškoća zadatka. Sljedeća upotreba leksema *samo* služi kao poticaj. „Majlo , ti si jedan sretan mačak i **samo nastavi tako**.“¹²⁷ Želi se naglasiti da je dotadašnji način života, konkretno ovdje mačka, ali još je shvatljivije u odnosu s čovjekom, dobro odabrani put i da se treba nastaviti njime. Istaknut ćemo i još jednu upotrebu čestice *samo*: „Svi tvoji izgovori sada su suvišni i molim te, **samo me pusti**.“¹²⁸ U tome primjeru *samo* izražava i pojačava želju osobe da ju se ostavi na miru, a ujedno je i zahtjev.

¹²³ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 2. kolovoza 2019.

¹²⁴ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 2. kolovoza 2019.

¹²⁵ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 2. kolovoza 2019.

¹²⁶ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 29. srpnja 2019.

¹²⁷ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 29. srpnja 2019.

¹²⁸ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 29. srpnja 2019.

Posvetit ćemo se i leksemu *središte* čije je prvo značenje: „ono oko čega se sve skuplja, čemu teži“ (RHJ, 2007: 532). Drugo značenje: „dio grada kojemu gravitiraju drugi dijelovi“ (RHJ, 2007: 532) je značenje koje se može zamijeniti riječju *centar*. „Glavni je cilj tog dana ojačati svijest javnosti o ozbiljnom onečišćenju uzrokovanom nepromišljenom uporabom automobila te potaknuti povratak pješaka, biciklista i javnog prijevoza u gradsko **središte**.“¹²⁹ U matematici se dogodila specijalizacija značenja pomoću metafore. Takva specijalizacija predstavlja „točku podjednako udaljenu od krajnjih točaka neke dužine, plohe ili tijela“ (RHJ, 2007: 532), no nažalost nismo uspjeli pronaći primjer. Posljednje metaforičko značenje se također može zamijeniti leksemom *centar*, a to je: „grad ili mjesto u kojem se što razvija“ (RHJ, 2007: 532). „Tradicionalan izgled, povijest grada i njegov jedinstveni štih, prema pisanju lista Le Figaro, posljednjih su godina obogaćeni važnom novinom - veličanstvenom zgradom Muzeja suvremene zbog kojeg bi se Zagreb trebao ozbiljno shvatiti kao novo umjetničko središte cijele regije.“¹³⁰ Uvidjeli smo da leksem *centar* ima više značenja i nije u svakom slušaju zamjenjiv leksemom *središte*, dok on ima manje značenja i u svakome navedenom značenju je zamjenjiv leksemom *centar*.

Leksem *štapić* je deminutiv leksema *štap*, što mu je i prvo značenje, kako navodi Anić (RHJ, 2007: 559). *Štapić* pored toga ima nekoliko značenja. Metaforom se njegovo značenje širi i nastaje drugo značenje: „pomagalo ili rekvizit nalik malom štapu ili šibi“ (RHJ, 2007: 559). „Čarobni **štapić** i sugestivna gesta uglednog maestra koji tako elegantno, ali i temperamentno vodi igru i to napamet od prve do zadnje note , istančanim ukusom i dirljivom pažnjom prema solistima , posebno Bocelliju , dali su osnovni pečat tom lijepo osmišljenom i prezentiranom programu biranih ulomaka iz Verdijevih i Puccinijevih opera.“¹³¹ U ovome kontekstu sintagma čarobni štapić metafora je za dirigentski štapić. *Štapić* može metaforički označavati i bilo što „što je duguljasto i krute građe“ (RHJ, 2007: 559), tj. ono što ima oblik štapića. „Na rastopljenom maslacu naglo popržite kocke mesa, pa dodajte jušnu žlicu obarenih i oguljenih bajama, izlomljeni **štapić** cimeta, dva-tri klinčića, žlicu šećera, 1 dcl soka od

¹²⁹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align= , posjećeno: 2. kolovoza 2019.

¹³⁰ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align= , posjećeno: 2. kolovoza 2019.

¹³¹ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

naranče, pa sve skupa popirajte nekoliko minuta dok ne ugusti.,¹³² U sklopu toga značenja često se javlja i „štapić za uši“. „Djeca su uživala u stvaranju simulacije erupcije vulkana od vode, brašna, kakaa, sapuna, sode bikarbone, prehrambenih boja i octa, crtanju po mlijeku uz pomoć prehrambenih boja i *štapića za uši* umočenih u sapun te igri s ljigavcima od vode i gustina.“¹³³ Pored navedenih značenja, *štapić* može biti i „vrsta grickalice“ (pretežito u množini jer u paketu dolazi više štapića) koja izgledom sličići izvornome *štapiću*, dakle nastaje metaforom. To je posljednje značenje koje Anić navodi. „Sagradili smo novu halu za proizvodnju čokoladnih proizvoda i kupili četiri nove proizvodne linije s pakericama te još dvije linije za brašnene proizvode (keksi, **štapići**, krekeri)“¹³⁴

Glavno značenje polisemna leksema *teren* je: „zemljište, tlo određeno prema svom fizičkom svojstvu“ (RHJ, 2007: 569). U sportu je to „igralište“. „Na Poljudu ove sezone učestalo imaju problema s navijačima – utrčavali su na **teren** prošle jeseni u susretu s Dinamo, prekinuli susret sa Šibenikom, a u utorak je policija bila prisiljena i prekinuti utakmicu.“¹³⁵ Sportsko značenje je nastalo metonimijom jer je ono blisko izvornome *terenu*, npr. *nogometni teren* je dio tla/zemljišta. Metonimija je još očitija u značenju „kraj, područje, sredina gdje se vrše određena proučavanja, ispitivanja i sl.“ (RHJ, 2007: 569) zato što i to značenje podrazumijeva dodir sa zemljom. Kada se kaže da se istraživanja provode na *terenu* ne misli se doslovno na zemljište, ali se istraživanja provode na konkretnom mjestu koje je, recimo to tako, dio zemljišta. „Katičić je iz zaborava otrgnuo te tekstove te ih »osvijetlio« današnjem čitatelju, a u svojim je istraživanjima često boravio na **terenu**, posebice istražujući Perunovo svetište na Učki, Veles u Povilama kraj Novog Vinodolskog, Perunov kult iznad Žrnovnice kod Splita i druga sveta obredna mjesta ondašnjega vremena.“¹³⁶ I posljednje značenje je metonimijsko: „mjesto praktičnoga rada izvan sjedišta poduzeća“ (RHJ, 2007: 569). Takvo mjesto blisko je prvotnome značenju „zemljišta“, odnosno „tla“. „U slučaju prijetnji ili ometanja rada u dežurnoj ordinaciji ili pri obavljanju poslova hitne medicinske pomoći na **terenu** obavezno je kontaktirati

¹³² HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹³³ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 17. rujna 2019.

¹³⁴ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹³⁵ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹³⁶ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 2. kolovoza 2019.

nadležnu policijsku postaju radi zaštite djelatnika ili provođenja prekršajnog postupka protiv takvih počinitelja , između ostalog zaključeno je na sastanku“¹³⁷

Tijelo „ljudski ili životinjski organizam shvaćen kao cjelina“ (RHJ, 2007: 571) je također jedan od polisemnih leksema. U metaforičkome smislu tijelo može predstavljati „udruženje, skup, organizaciju, službu, ustanovu s određenom namjerom, funkcijom u javnom, društvenom i političkom životu“ (RHJ, 2007: 571). Primjer: „Mađarska je već potkraj 18. stoljeća bila jedna od najstarijih država Evrope, koja država je mnogo stoljeća i pored tuđinskih osvajanja i centralističkih nastojanja austrijske dinastije sačuvala, ma i de iure, svoju nezavisnu individualnost i izvjesno pravo na državno **tijelo**. (V. Bogdanov)“¹³⁸ Tijelo ovdje predstavlja državnu organizaciju što znači da je riječ o cjelini, prema tome sličnost se temelji na tome što *tijelo* predstavlja poseban „organizam“ koji se sastoji od više dijelova. Ti dijelovi imaju svoje zasebne funkcije, ali su u službi cjeline. Može biti riječ i o *tijelima* kao zasebnim elementima, kako je prikazano u sljedećoj rečenici: „Studenti unutar svakog pojedinog smjera biraju predstavnika godine koji čine Skupštinu studentskog zbora, iz koje se biraju stručna **tijela** studentskog zbora.“¹³⁹ No i takva tijela nisu zasebna već zajedno čine veću skupini, u prikazanom slučaju riječ je o studentskome zboru.

Prvo značenje leksema *veza* je: „suodnos između predmeta u prostoru ili u vremenu, odnos ili suodnos između uzroka i posljedice“ (RHJ, 2007: 619). Metaforičkim prijenosom se stvara i značenje koje se usko veže uz međuljudske odnose. „Riječ je o globalnom socijalnom projektu, čiji su ciljevi učvršćivanje pozitivnih vrijednosti među ljudima, širenje vidika i povećanje zanimanja za profesije i djelatnosti lokalnog značaja, istaknuti deficitarna zanimanja i zanimanja budućnosti, istaknuti važnost uloge svakog pojedinca u društvu, te omogućiti uspostavljanje prijateljskih i poslovnih **veza** među ljudima.“¹⁴⁰ *Veza* ima i značenje: „sustav djelatnosti i tehničkih uređaja radi uspostavljanja komunikacije na udaljenost“ (RHJ, 2007: 619). „Vodi i ažurira propisane baze podataka o spasilačkim službama, potencijalnim izvorima opasnosti, opasnim tvarima za područje županije; vodi i ažurira jedinstvenu bazu podataka o svim događajima u županiji, poduzetim mjerama

¹³⁷ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹³⁸ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 27. srpnja 2019.

¹³⁹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 27. srpnja 2019.

¹⁴⁰ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

i posljedicama; koordinira provođenje logističkog osiguranja centra 112; koordinira organizaciju svih vrsta **veza** za prikupljanje i razmjenu podataka i informacija centra 112; osigurava ispravnu uporabu komunikacijsko-informacijske opreme; kontrolira ispravnost komunikacijsko-informacijske opreme; obavlja održavanje komunikacijsko-informacijske opreme u na korisničkoj razini za potrebe centra 112 i sustava uzbunjivanja; izrađuje i vodi propisane operativno-radne dokumente centra 112.“¹⁴¹ Takvo značenje je isto nastalo djelovanjem metafore. *Veza* može imati još nekoliko metaforičkih značenja, a jedno od njih ima i prometnu značajnost, odnosno može označavati: „mogućnost prijelaza u prijevozno sredstvo za drugi smjer“ (RHJ, 2007: 619). „Turizam je usko povezan uz promet i bolje **veze**, a boljih **veza** neće biti bez autocesta prema Jadranu, rekao je u utorak i ministar Alojz Tušek.“¹⁴² „Dodir, doticaj, kontakt“ (RHJ, 2007: 619) je sljedeće metaforičko značenje i pretežno je usredotočeno na odnose među ljudima, slično kao i prvo metaforičko značenje koje smo naveli. „U političkim kuloarima tvrdilo se kako je Babić produžena ruka Andrije Hebranga s kojim je u bliskoj **vezi** i bez kojeg nije donio ni jednu odluku.“¹⁴³ U razgovornome stilu *veza* ima značenje „probitačnoga poznanstva, prijateljstva s utjecajnim osobinama“ (RHJ, 2007: 619). „U narastajućem divljem kapitalizmu ljudi oko nas su sve manje prijatelji, rođaci ili samo ljubazni susjedi, a sve više sredstvo: glasači, mogući kupci roba i usluga, potencijalne mušterije, **veza** za posao, jamci za kredit, poslovni partneri.“¹⁴⁴

Vodič se najprije tumači kao „onaj koji pokazuje put i omogućuje snalaženje u nepoznatu kraju“ (RHJ, 2007: 626) te iz njega proizlazi nekoliko značenja. Prvo koje ćemo proučiti je: „stručnjak koji pokazuje i objašnjava znamenitosti i umjetnička djela“ (RHJ, 2007: 626). Vidljiva je sličnost dvaju značenja, pogotovo je to očitije ako *vodiča* prikažemo u svezi s nekom drugom riječju, npr. *turistički*. *Turistički vodič* je onaj koji objašnjavanjem znamenitosti vodi ljude i uči ih o njima nepoznatome mjestu te im tako pomaže u snalaženju. Možemo zaključiti da je takav prijenos značenja metaforički, temeljen na sličnosti jer takav tip vodiča (turistički, ali može biti i neki drugi, npr. muzejski) i dalje ljudima na neki način omogućuje snalaženje u

¹⁴¹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁴² Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁴³ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁴⁴ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

nepoznatome kraju, ali on je sada točno određeni stručnjak kojemu je glavna zadaća učiti druge o znamenitostima ili umjetničkim djelima. „Eleonora živi i radi u Rimu kao turistički **vodič**, ali je opsesivno vezana za svoje djetinjstvo i za Istru.“¹⁴⁵ Još je udaljenije značenje *vodiča* kao „knjige koja sadržava upute i podatke, te služi za snalaženje (u gradu, muzeju, itd.)“ (RHJ, 2007: 626). Više se ne govori o konkretnoj osobi jer *vodič* sada postaje predmet pa je mehanizam nastanka značenja metonimija. „Uz venecijanski katalog, na otvaranju ćemo ponuditi privlačan hrvatski katalog-**vodič**, a u pripremi je i iscrpan katalog koji će prikazati i više novih sintetskih tekstova o različitim aspektima trogirске baštine, od arheološkog, urbanističkog i arhitektonskog do kiparskog i slikarskog, uz restauratorske dossierere.“¹⁴⁶ Najudaljenije je značenje, koje je za razliku od prijašnjih metaforičko: „tvar koja prenosi struju i toplinu“ (RHJ, 2007: 626) i specijaliziralo se u području elektrotehnike. „Članak 103. (1) Naknada za električnu energiju iz članka 99. stavka 2. ovih Općih uvjeta kupcima na niskom naponu, izračunava se na temelju sljedeće metodologije: – ako se kod kupaca kategorije kućanstva i poduzetništvo, kod kojih se snaga ne obračunava, utjecalo na registraciju potrošene električne energije, tada se mjesečna naknada izračunava na temelju nazivnih struja ograničavala strujnog opterećenja ili nazivne struje glavnih osigurača priključka ili trajno dopuštene struje **vodiča** preko kojih je neovlašteno korištena električna energija i nazivnog napona mreže, koji se množe sa 160 sati mjesečno.“¹⁴⁷ Ponekad se može vidjeti da se leksem *vodič* piše velikim slovom, kao npr. „Mnogi strani turisti dive se, rekla nam je, prirodnim ljepotama Medvednice, ali mnogi od njih nemaju gdje nabaviti **Vodič** po Medvednici, koji su nedavno tiskali Hrvatski i Zagrebački planinarski savezi.“¹⁴⁸ *Vodič* je ovdje naziv *vodiča*. Značenja su im jednaka, samo se pisanjem velikim slovom naglašava da je to njegov naziv i zna se na koji se *vodič* konkretno misli.

Osnovno značenje leksema *vrh* je geografsko: „najviši, vidljivo uzdignut dio brda“ (RHJ, 2007: 629). Njegovo drugo značenje je metaforičko te „vrh brda“ postaje „zašiljeni završetak čega“ (RHJ, 2007: 629). „STABILO EASYergo grafitna olovka olakšava pravilno držanje olovke: gumena zona omogućava intuitivno, jednostavno i

¹⁴⁵ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁴⁶ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁴⁷ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁴⁸ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

sigurno držanje; gumeni kalupi sprečavaju klizanje prstiju prema **vrhu** olovke, dužina i promjer savršeno pristaju malim rukama i prstima, lakoća smanjuje količinu napora i precizno rukovanje čini jednostavnijim.“¹⁴⁹ U matematici se značenje *vrha* specijaliziralo, također mehanizmom metafore, pa se može odnositi na dva slična matematička dijela: „**a.** točka lika ili tijela najudaljenija od pravca ili ravnine osnove **b.** točka u kojoj se sijeku stranice nekoga lika“ (RHJ, 2007: 629). „**Vrh** kuta može biti na X ili Z osi u smjeru Y.“¹⁵⁰ Metaforičko značenje koje se može primijetiti u svakodnevnoj upotrebi je „vrh nečega“, odnosno „ono što je gore, odozgo, gornji, prednji ili istaknuti dio, viši dio, granica“ (RHJ, 2007: 629) „*Kineska kuharica za hrvatske prilike* i kineska Leni King Jia u beogradskom izdanju otprije četvrt stoljeća, za pripremu slanih kineskih palačinki odnosno zlatnih rolada preporučuju tijesto od 1 žlice brašna, 4 jaja, 1/4 žličice soli, 2 žlice vode i 1/2 žlice iliti na **vrh** noža šećera.“¹⁵¹ Metaforički može označavati i: „najviši položaj u hijerarhiji, rukovodeći ljudi, prvaci“ (RHJ, 2007: 629). „U prvoj utakmici 32. kola engleskog nogometnog prvenstva Liverpool je s uvjerljivih 4-0 na Anfieldu savladao Blackburn i tako privremeno preuzeo **vrh** ljestvice od Manchester Uniteda.“¹⁵² U hrvatskome jeziku postoji i prijedlog istoga imena, a i *Vrh*, naselje na otoku Krku. I imenica i prijedlog *vrh* („iznad, povrh, više“¹⁵³) su značenjski povezani, riječ je samo o drugim vrstama riječi, a odnos *vrha* i *Vrha* se danas promatra homofonski, iako je naselje dobilo naziv po istoimenoj općoj imenici.

Polisemni leksem *vrijeme* se prvobitno odnosi na „neprekidno trajanje u prostoru“ (RHJ, 2007: 630). Upotrebljava se i kada se želi istaknuti posebno povijesno razdoblje, npr. „Taj proces propadanja ubrzao se u **vrijeme** Domovinskog rata, kada su se prebacivanjem u sigurnosni depo promijenili klimatski uvjeti čuvanja.“¹⁵⁴ Je li riječ o metaforičkom ili metonimijskome procesu u leksemu *vrijeme* je ponešto teže odrediti jer je ono apstraktni pojam. Vrijeme, konkretno u prethodno istaknutome primjeru, predstavlja točno određeni, poznati događaj, nije više riječ o

¹⁴⁹ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁵⁰ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁵¹ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁵² Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁵³ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 6. kolovoza 2019.

¹⁵⁴ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 29. srpnja 2019.

neprekidnom trajanju u prostoru već o nečemu što se nekad dogodilo pa zato govorimo o prenesenom značenju, tj metafori. *Vrijeme* kao proces i *vrijeme* kao prošli događaj oboje zapravo podrazumijevaju određeno trajanje u prostoru. Prvotno značenje ovoga leksema je apstraktno dok se njezine realizacije većinom odnose na specifične, vidljive i ljudima lako razumljive dijelove svakidašnjice. Zanimljiva je situacija s *vremenom* u značenju „ograničenoga trajanja koje ima svoj početak i kraj, mjeri se satima, danima, godinama“ (RHJ, 2007: 630). „U tjednu 'Planeta Zemlja', od 20. do 26. travnja, u **vrijeme** kada se diljem svijeta održavaju razni programi kako bi se podigla svijest čovječanstva o potrebi očuvanja Zemlje, nevladine udruge *Planet Zemlja* i *Prijatelj* organiziraju tradicionalnu ekološko-športsku manifestaciju pod nazivom *Utrka hrvatski nacionalni parkovi*.“¹⁵⁵ Ljudi su izmislili „satno vrijeme“, odnosno vrijeme u tome smislu prirodno ne postoji, a kako je u primjeru riječ i o događaju koji ima točno određeno trajanje, ne traje neprekidno u prostoru znamo da se govori o prenesenome značenju. Posebno se ističe značenje „atmosferske prilike nad nekim područjem“ (RHJ, 2007: 630) zato što je ono nastalo metonimijom za razliku od ostalih. Upravo je to značenje odraženo u sljedećoj rečenici, gdje se *vrijeme* odnosi na atmosferske neprilike (događaj), na buru. „- Sjednite, signor Vittorio - stade se starica vrtjeti po sobi, obrisav rupcem stolicu - sjednite. Da, bura, zlo je **vrijeme**, opčuvaj nas bog i sveti Antun. - Došljak sjednu. Na jedan čas umukoše svi. Starac pogleda staricu, a ona slegnu ramenima, zatim pogleda djevojku, ali Dumi otimahu se oči za bjesnilom bure. (A. Šenoa)“¹⁵⁶ Upotreba ovoga leksema specijalizirala se u gramatici, u kojoj predstavlja jednu od glagolskih odrednica. „Treba pogledati kako se tvori prošlo **vrijeme**, oblike glagola "be" u sadašnjosti i prošlosti itd pa se vidi sličnost s njemačkim.“¹⁵⁷ I za kraj, pronašli smo još jedno korištenje leksema *vrijeme* u sljedećem značenju. „Pored toga poticanje cjelogodišnjeg poslovanja i financijske potpore trebaju omogućiti obrtnicima da prežive ova gospodarski teška **vremena** i u budu od koristi i sebi, svojim obiteljima, zaposlenicima i lokalnoj zajednici, poruka je upućena nositeljima vlasti na lokalnim

¹⁵⁵ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 29. srpnja 2019.

¹⁵⁶ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno: 29. srpnja 2019.

¹⁵⁷ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 29. srpnja 2019.

razinama županije.“¹⁵⁸ „Uvjeti života, prilike u kojima se živi“ (RHJ, 2007: 630) je značenje nastalo sinegdohom.

Osnovno značenje leksema *zračiti* je „(Ø, što) bacati iz sebe, puštati iz sebe, izbijati čime“ (RHJ, 2007: 659). Metaforička značenja ovoga leksema u hrvatskome jeziku gotovo su poznata u jednakoj mjeri. *Zračiti* se može objasniti i riječima „provjetravati“ ili „vjetriti“ (RHJ, 2007: 659); npr. „Ja sam bjesomučno ložio da se hodnik ne rashladi, a ložili smo danas dobro ne samo radi naše kupke, već zbog Madonina stanja, da zagrijemo zidove ako budemo noću morali **zračiti** kuću.“ (S. Novak)¹⁵⁹ Zatim se može prepoznati i značenje „izlagati rendgenskim ili kakvim drugim zrakama pojedine dijelove tijela radi zračenja“ (RHJ, 2007: 659), ono je najudaljenije od „originala“. „Inače će liječnici i dijagnostičari raditi uzaludan posao, a pacijenti će nam biti nesretni i neizlječeni, bolovati ćemo, operirati se, **zračiti** i umirati od bolesti od kojih UOPĆE ne treba bolovati, jer ako smo svjesni o čemu je riječ i znamo se adekvatno i spremno suočiti sa situacijom, bolest i karcinom ćemo presresti u ranom razdoblju dok se to još može.“¹⁶⁰ Treće metaforičko značenje koje smo pronašli tiče se ljudske osobnosti i ljudskoga psihičkog (ali može biti i fizičkoga) stanja, npr. zračio je srećom. „Općenito govoreći, KSET je 'prijava rupa', ali rupa koja ima izniman šarm te **zrači** posebnom toplinom i nabojem, a publika koja dolazi na koncerte naprosto je tako divna da je izvođačima istinski 'gušt' tamo svirati.“¹⁶¹ No, jednako tako i predmeti mogu *zračiti* određenom „energijom“, kao npr.: „U pozadini pozornice, naime, nalazili su se ostatci 'skladno' i ravnomjerno urušenih zidina bivših toplica. A oni jednostavno veličanstveni jesu! Odišu starinom i **zrače** prošlost.“¹⁶²

Leksem *zvijezda* je još jedan od višeznačnih leksema. Osnovno značenje pronalazimo u astronomiji gdje je ona „svemirsko tijelo visoke temperature s vlastitim izvorom energije“ (RHJ, 2007: 661), a u razgovornome stilu je to: „svako nebesko tijelo koje se na nebu vidi kao svijetla točka“ (RHJ, 2007: 661). Oba značenja Anić stavlja pod prvo značenje, samo ih razdvaja pod a i b. *Zvijezda* može biti i simbol, što je posebno značajno za povijest Hrvatske i to u obliku petokrake crvene zvijezde, simbola partizana. „Titovi partizani bili su udaljeni nekoliko metara izvan osvjetljenog

¹⁵⁸ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 29. srpnja 2019.

¹⁵⁹ Hrvatska jezična riznica, <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>, posjećeno 29. srpnja 2019.

¹⁶⁰ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 29. srpnja 2019.

¹⁶¹ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 29. srpnja 2019.

¹⁶² HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 29. srpnja 2019.

prostora, ali su i iz daljine bile vidljive crvene **zvijezde** na njihovim kapama.“¹⁶³ *Zvijezda* pored nama dobro poznatoga petokrakoga simbola, može biti i s „šest ili više krakova, kao znak, amblem, orden, ukras, ornamentalni motiv itd.“ (RHJ, 2007: 661). Djelovanjem mehanizma metafore, jer se *zvijezdu* promatralo kao tijelo s krakovima, iako znanstveno znamo da „nebeske zvijezde“ ne izgledaju tako, nastaje značenje koje smo prikazali na primjeru „partizanske zvijezde“. *Zvijezda* je i riječ koja se učestalo može čuti u medijima, a koristeći se tim značenjem u Hrvatskoj postoji i televizijska emisija „Hrvatska traži zvijezdu“. Ovo značenje *zvijezde* je najudaljenije od glavnoga, a nastalo je prema engleskome *Star* i zapravo je semantički kalk. Naime, riječ je o „osobi koja se u nekim oblicima javnosti iznimno ističe“ (RHJ, 2007: 661), „sjaji“. Pr. „Premda ponovno sa startnim brojem iznad 50 (53), prvu je vožnju završila na 12. mjestu, da bi drugu, demonstrirajući rijetko racionalan stil prepun mekoće i rutinerske sigurnosti, koji krase samo iznimne, odvozila brže od svih silnih **zvijezda** i naposljetku bila fantastična treća.“¹⁶⁴

Leksem *žrtva* znači „ono što se prinosi u čast višem biću“ (RHJ, 2007: 666). Iz osnovnoga značenja proizlazi metaforičko: „odricanje od čega, nesebično davanje, ono čega se odriče tko u korist drugoga ili za ostvarivanje viših ciljeva, ideala i plemenitih nakana.“ (RHJ, 2007: 666). Upotreba leksema u tome značenju je često korištena prilikom govora o domovini, npr. „Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća rat i nesigurnost su ujedinili hrvatski narod oko glavnog cilja: države. Suradnja, solidarnost, spremnost na **žrtvu**, zdravi nacionalni ponos su bili plodovi tog jedinstva.“¹⁶⁵ *Žrtva* također može predstavljati i „**a.** živo biće ili predmet kojem predstoji smrt, uništenje **b.** onaj koji je stradao“ (RHJ, 2007: 666). U tome značenju razlika između opcije a i b je samo u vremenu. „A“ podrazumijeva ono što će se dogoditi, npr. „on će biti žrtva“, a „b“ nešto što se je već zbililo u prošlosti, npr. „bio je žrtvom nasilja“, bilo to u izvanzbiljskome vremenskome kontekstu ili jezično-vremenskom, dakle onome koji je određen u tekstu upotrebom prošloga ili budućega, glagolskoga vremena. Naravno, uporaba nije ograničena na samo ta dva primjera: „Dijete koje je **žrtva** bilo kakva nehaja, izrabljivanja, zlouporabe ili oružanog sukoba ima pravo na odgovarajući tjelesni i duševni oporavak i ponovno uklapanje u

¹⁶³ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

¹⁶⁴ HNK, http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form, posjećeno: 1. kolovoza 2019.

¹⁶⁵ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=, posjećeno: 5. kolovoza 2019.

društvo.“¹⁶⁶ Vidimo da je metaforički nastanak ovoga značenja unutar prikazane rečenice odražen u prezentu. Treće metaforički nastalo značenje je: „onaj koji se svjesno odriče čega, onaj koji nepravedno ispašta“ (RHJ, 2007: 666). Takva upotreba leksema je temelj kada se govori o Isusovom žrtvovanju (iako se ono može ostvariti u svim navedenim značenjima). „Isus je nevina *žrtva* za grijehе ljudi, ali je Isus i njihov najjači zagovornik, jer je On sam pomirnica za grijehе naše.“¹⁶⁷

¹⁶⁶ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac:align=, posjećeno: 5. kolovoza 2019.

¹⁶⁷ hrWaC, http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac:align=, posjećeno: 5. kolovoza 2019.

4. ZAKLJUČAK

Istražujući polisemiju uvidjeli smo da je ona kompleksna i da ju je ponekad teško razlikovati od slične značenjske jedinice, homonimije. Polisemna ili višeznačna jedinica je jedan leksem s više značenja, a može se razlikovati od homonimije ako se prouči u kakvom su odnosu značenja. Značenja jednoga polisemnoga leksema su povezana jer su nastala po uzoru na „originalno značenje“. Dakako, značenja u polisemnomu leksemu su različito nijansirana, neka mogu biti bliža izvornome značenju, a neka udaljenija. Može se doći u nedoumice, ali ako je u pitanju polisemija, vidjet ćemo da su značenja povezana u smislu prenošenja značenja po principu sličnosti ili bliskosti. Sličnost je glavna odrednica metafore, a ona je tip prenesenoga značenja kojim se novo značenje stvara baš na temelju sličnosti. S druge strane, metonimija je također vrsta prenesenoga značenja, ali se njome ne stvaraju nove poveznice već povezanost izvire iz riječi koje su otprije bliske. Posebno mjesto unutar metonimije zauzima sinegdoha, koja se smatra njezinom podvrstom, ali se odlikuje nekim vlastitim karakteristikama. Razlika između metonimije i sinegdohje je u kvaliteti i kvantiteti, odnosno „u metonimiji dva su smisla koordinirana, dok je u sinegdohi riječ o **međusobnoj subordinaciji**, ili u matematičkim terminima kazano, uspostavlja odnos **inkluzije** između dvaju skupova“ (Vajs, 2000: 136).

Glavni cilj ovoga istraživanja bio je proučiti mehanizme nastanka značenja na konkretnim primjerima polisernih leksema koje smo uzimali iz *Rječnika hrvatskoga jezika* Vladimira Anića, iz 2007. godine, a kako bismo oprimjerali svako metaforički ili metonimijski nastalo značenje služili smo se trima korpusima hrvatskoga jezika. To su: *HNK (Hrvatski nacionalni korpus)*, *Hrvatska jezična riznica* i *hrWac (v2.0.)*. Konkretnim analiziranjem 43 primjera polisernije i utvrđivanjem mehanizama nastanka značenja došli smo do sljedećih zaključaka. Svako sporedno značenje 27 leksema nastalo metaforom, a u samo dva primjera (*industrijski* i *teren*) glavni i jedini mehanizam nastanka njihovih značenja je bila metonimija (naravno tu mislimo i na njezinu podvrstu – sinegdohu). Ako metonimiju i sinegdohu promatramo zasebno, možemo uvidjeti da je u ovome istraživanju metonimija zastupljenija, a sinegdoha se pojavljuje rjeđe, npr. u pojmu *industrijski* od tri prenesena značenja dva su metonimijska, a samo jedno pripada sinegdohi. Zanimljivo je da u jednom od leksema, čestici *samo*, značenja nisu nastala ni metaforom, a niti metonimijom, naime nastanak njezinih značenja je kontekstualan. Značenja preostalih 13 leksema

nastala su djelovanjem oba mehanizma, iako većinom dominira metafora, osim kod nekih izuzetaka kao što je to npr. *list* gdje je od 4 prenesena značenja samo jedno metaforično. Također smo potvrdili da polisemija nije samo svojstvo imenica. Višeznačne mogu biti gotovo sve riječi, a pored imenica, polisemija je najučestalija u pridjevima, glagolima i česticama/prilozima. Polisemni pridjevi i glagoli često dolaze u svezama riječi koje služe kao objašnjenja toga značenja glagola ili pridjeva, ali to je razumljivo jer pridjevima se opisuje (pa ne dolaze sami), a glagolima se prikazuje radnja, što opet znači da se odnose na neku drugu riječ, tako se i u analiziranju njihova značenja često treba pozabaviti i drugim dijelom sveze u kojoj se nalaze.

5. LITERATURA

1. Anić, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2007.
2. Bagić, Krešimir: *Rječnik stilskih figura*, ŠK, Zagreb, 2012.
3. Berutto, Gaetano: *Semantika*, Antibarbarus, Zagreb, 1994.
4. Deane, Paul Douglas: *Semantic theory and the problem of polysemy*, The University of Chicago, Chicago, 1987.
5. Lyons, John: *Semantics*, Volume 2, Cambridge University Press, Cambridge 1977.
6. Lyons, John: *Language and Linguistics: An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
7. Raffaelli, Ida: *Značenje kroz vrijeme*, Disput, Zagreb, 2009.
8. Raffaelli, Ida: *O značenju*, Matica hrvatska, Zagreb, 2015.
9. Rakova, Marina: *The Extent of the Literal: Metaphor, Polysemy and Theories of Concepts*, PALGRAVE MACMILLA, London, 2003.
10. Skok, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb, 1972.
11. Ullmann, Stephen: *Semantics: an introduction to the science of meaning*, Basil Blackwell, Oxford, 1972.

Članci:

1. Brdar, Mario: *Kontrastivno-tipološki pristup proučavanju polisemije i sustava komplementacije*, iz: *Filologija* 24 – 25, HAZU, Zagreb, 1995.
2. Dobričević, Tatjana: *O homonimiji u hrvatskom jeziku*, iz: *Radovi Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža*, knj. 9, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2000.
3. Raffaelli, Ida: *Neka načela ustroja polisemnih leksema*, iz: *Filologija* 48, HAZU Zagreb, 2007.
4. Tafra, Branka: *Razgraničavanje homonimije i polisemije*, iz: *Filologija*, knjiga 14, JAZU, Zagreb, 1986.
5. Tafra, Branka: *Gramatička polisemija*, iz: *Putevima reči, Zbornik radova u čast Darinki Gortan Premk*, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017.

6. Turk, Marija: *Leksički i semantički kalkovi u hrvatskome jeziku*, iz: *FLUMINENSIA*, god. 5., Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 1993.
7. Selthofer, Josipa: *Vizualna komunikacija u naslovnicama časopisa: „Vijenac“, „Kolo“ i „Zarez“ 1999. – 2011.*, iz: *Libellarium*, VII, 1, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, Osijek, 2014.
8. Vajs, Nada: *Metonimija i sinegdoha*, iz: *Filologija* 35, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2000.

Izvori:

1. HNK (Hrvatski nacionalni korpus): http://filip.ffzg.hr/cgi-bin/run.cgi/first_form
2. Hrvatska jezična riznica: <http://riznica.ihj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>
3. hrWaC: http://nl.ijs.si/noske/all.cgi/first_form?corpname=hrwac;align=

Ostale mrežne stranice:

1. Hrvatski jezični portal: <http://hjp.znanje.hr/>

6. SAŽETAK

Ključne riječi: semantika, značenje, polisemija (višeznačje), metafora, metonimija

U radu se proučava polisemija i njezin nastanak. Razrada teme započinje objašnjavanjem temeljnoga semantičkoga pojma: značenja. Obraduje se pojam polisemije kroz predstavljanje dosadašnjih istraživanja. Naglašava se razlika polisemije i homonimije, objašnjava prototipno značenje i prikazuje podjela višeznačnih leksema. Govori se o uzrocima i izvorima semantičkih promjena te se ističu primarni mehanizmima nastanka. U drugome dijelu analiziraju se polisemni leksemi kroz objašnjavanje značenja koja proizlaze iz osnovnoga te određivanjem nastaju li djelovanjem metafore ili metonimije.

7. SUMMARY

Key words: semantics, meaning, polysemy, metaphor, metonymy

In this paper we are researching polysemy and the way of its creation. The elaboration of the theme begins with the explanation of the basic semantic term: meaning, and then we discuss the difference between polysemy and homonymy. This is followed by the explanation of the prototype meaning and representation of different types of polysemous lexemes. We also talk about the causes and sources of semantic change and the primary mechanisms of its occurrence. In the second, practical part we analyze polysemous lexemes by explaining all the meanings derived from their main ones and accordingly determine whether they are the results of metaphor or metonymy.